

EKONOMSKA ELITA U SRBIJI U PERIODU KONSOLIDACIJE KAPITALISTIČKOG PORETKA

Priredio
Mladen Lazić

ISI
Čigoja
S T A M P A

EKONOMSKA ELITA U SRBIJI U PERIODU KONSOLIDACIJE KAPITALISTIČKOG PORETKA
Priredio
MLADEN LAZIĆ

U monografiji se sistematski i produbljeno interpretiraju rezultati jednog dela empirijskog istraživanja koje je 2012. godine, u okviru projekta „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri”, realizovao Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Ova monografija predstavlja nastavak praćenja promena u konstituisanju i karakteristikama ekonomske elite u Srbiji u periodu postsocijalističke transformacije, odnosno u periodu dugom gotovo četvrt veka, što joj daje specifičan kvalitet i nesvakidašnji naučni značaj.

Iz recenzije Vladimira Vuletića

Posebnu vrednost monografije predstavlja činjenica da u njoj svoj doprinos daje čak devet mladih istraživača, studenata doktorskih studija sociologije. Ovih jedanaest naučnih radova donose sasvim nove nalaze o transformaciji ekonomske elite u Srbiji, ali se u dobroj istraživačkoj tradiciji preispituju i relevantni teorijski pristupi i metodološka rešenja za izučavanje društvene strukture i društvenih odnosa u periodu temeljnih promena. Iako osnovu za analizu u većini radova predstavljaju anketna istraživanja iz 1989, 2003. i 2012. godine, koriste se i drugi izvori podataka, kao što su kvalitativno istraživanje, zvanični statistički podaci, druge studije, nacionalne strategije i sl, koji omogućuju stvaranje potpunijeg uvida u izučavane probleme.

Iz recenzije Slobodana Cvejića

EKONOMSKA ELITA U SRBIJI U PERIODU KONSOLIDACIJE
KAPITALISTIČKOG PORETKA

Izdavači
Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta
Čigoja štampa

Za izdavače
Dr Dušan Mojić
Žarko Čigoja

Recenzenti
Vladimir Vuletić
Slobodan Cvejić

Lektura
Dragana Sabovljević

Priprema i štampa

Čigoja
S T A M P A

office@cigoja.com
www.chigoja.co.rs

ISBN 978-86-531-0079-7

Na koricama
„Susret dva čoveka, od kojih svaki misli
da je onaj drugi na višem položaju“
Pol Kle, crtež, 1903.

Štampanje knjige finansiralo je
Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije

Knjiga je rađena u okviru projekta br. 179035 koji finansira
Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije

EKONOMSKA ELITA U SRBIJI U PERIODU KONSOLIDACIJE KAPITALISTIČKOG PORETKA

Priredio
Mladen Lazić

Beograd,
2014

SADRŽAJ

1. Predgovor.....	7
2. Mladen Lazić, Uvod.....	9
– Dodatak: Anđelka Mirkov, Karakteristike poduzorka ekonomske elite.....	36
3. Željka Manić, Anđelka Mirkov, Materijalni položaj ekonomske elite.....	43
4. Mladen Lazić, Regrutacija ekonomske elite: kontinuitet i promene .	69
5. Milica Vesković, Političke orijentacije ekonomske elite	99
6. Dragan Stanojević, Jelisaveta Vukelić, Objektivni činioci delatnog potencijala ekonomske elite	125
7. Selena Lazić, Dunja Poleti, Subjektivni činioci delatnog potencijala ekonomske elite.....	145
8. Jelena Pešić, Promene vrednosnih orijentacija ekonomske elite – ekonomski i politički liberalizam	165
9. Irena Petrović, Promene vrednosnih orijentacija ekonomske elite – patrijarhalnost, autoritarnost, nacionalizam	193
10. Jelena Manić Radoičić, Prilog istraživanju poslovne etike u Srbiji: stavovi menadžera o poslovnom moralu.....	219
11. Mladen Lazić, Kakav kapitalizam, kakva kapitalistička klasa?.....	241
12. Prilog: Upitnik.....	255

Željka Manić
Anđelka Mirkov

MATERIJALNI POLOŽAJ EKONOMSKE ELITE

U radu se analiziraju podaci o materijalnom položaju pripadnika ekonomske elite u periodu od kraja socijalističkog, do stabilizacije kapitalističkog poretka u Srbiji. Osnovni cilj rada je da se ustanovi da li postoje značajne razlike u materijalnom položaju pripadnika ove grupacije u proučavanom periodu, pri čemu se polazi od pretpostavke o strukturalnom konsolidovanju kapitalističke klase tokom stabilizacije kapitalističkog poretka. Pretpostavka je, takođe, da je jedan od elemenata te konsolidacije upravo učvršćenje privilegovanog materijalnog položaja vladajuće grupe. Analiza počiva na nalazima anketnih istraživanja realizovanih na poduzorku ekonomskih elita 1989, 2003. i 2012. godine, što omogućava empirijsko-istorijski pristup proučavanju ovog problema. Osim toga, korišćeni su rezultati anketnog istraživanja realizovanog na reprezentativnom uzorku stanovništva Srbije 2012. godine, radi poređenja pripadnika ekonomske elite sa drugim društvenim slojevima. U radu se najpre analiziraju pojedinačni indikatori osnovnih dimenzija materijalnog položaja (prihodi, imovina i potrošnja), a zatim i ukupan materijalni položaj iskazan kompozitnim indeksom. Od 1989. do 2012. godine materijalni položaj pripadnika ekonomske elite se značajno poboljšao, a tome su najviše doprineli povećanje prihoda, posedovanje nekretnina velike tržišne vrednosti, kao i posedovanje vrednog putničkog automobila. Poboljšanje materijalnog položaja je evidentno i u domenu potrošnje domaćinstava pripadnika ekonomski dominantne grupacije.

1. Uvod

Predmet ovog rada je analiza materijalnog položaja pripadnika ekonomske elite u periodu od kraja socijalističkog poretka, preko početka ubrzane postsocijalističke transformacije, do stabilizacije kapitalističkog poretka u Srbiji, s tim da je naglasak stavljen na period konsolidacije kapitalističkog oblika proizvodnje društva. Osnovni cilj analize je da se ustanovi da li postoje značajne razlike u materijalnom položaju pripadnika ekonomski dominantne grupacije tokom posmatranog razdoblja, odnosno kako se na materijalnom položaju ispoljavaju unutrašnji procesi njene transformacije, kojima su posvećeni drugi prilozu u studiji.

U radu se polazi od pretpostavke o strukturalnoj konsolidaciji nove vladajuće klase tokom stabilizacije kapitalističkog poretka. Empirijski je, a i teorijski, proces transformacije vladajuće kolektivno-vlasničke klase iz socijalističkog perioda u kapitalističku klasu u Srbiji detaljno analiziran, zaključno sa periodom ubrzane postsocijalističke transformacije (Lazić 2011). Monopol kolektivno-vlasničke klase nad reprodukcijom društva ukinut je slomom socijalističkog poretka. U uslovima sistemskih promena dolazi do za kapitalizam karakterističnog razdvajanja dominantne društvene grupacije na ekonomsku i političku elitu, a nakon promene političkog režima 2000. godine ubrzo se započet proces postsocijalističke transformacije, tačnije počinje stabilizacija kapitalističkog poretka tokom koje društvena grupa koja kontroliše ekonomske resurse poprima osobenosti kapitalističke klase. Jedan od elemenata procesa konsolidacije kapitalističke klase je učvršćenje njenog privilegovanog materijalnog položaja, kao osnove na kojoj počiva poseban način života, odnosno porast društvene diferencijacije. Usled toga se pretpostavlja da u periodu stabilizacije kapitalističkog poretka dolazi do poboljšanja materijalnog položaja ove klase, do povećanja razlika u odnosu na druge klase, kao i do njene veće unutrašnje homogenosti u odnosu na druge klase.

Celovito sagledavanje aktuelnog materijalnog položaja ekonomski dominantne grupacije zahteva njegovo razmatranje u empirijsko-istorijskoj perspektivi, što je omogućeno prikupljanjem iskustvenih podataka o vrhu društvene hijerarhije u dužem vremenskom periodu. Analiza počiva na nalazima anketnih istraživanja realizovanih na poduzorku ekonomskih elita u Srbiji 1989, 2003. i 2012. godine. Značajni delovi upitnika u ovim istraživanjima su isti, pa je moguće izvesti uopštavanja o promenama materijalnog položaja vladajuće grupacije u posmatranom razdoblju. Radi poređenja pripadnika ekonomski dominantne grupacije sa drugim klasama upotrebljeni su i rezultati anketnog istraživanja realizovanog na reprezentativnom uzorku stanovništva Srbije 2012. godine.

2. Teorijsko-metodološki okvir

Proučavanje materijalnog položaja ekonomske elite polazi od klasnog pristupa koji je formulisao M. Lazić. Klasama se nazivaju složene društvene grupe sačinjene od slojeva, koje „čine hijerarhiju, zasnovanu na razlikama u raspolaganju ekonomskim, političkim i kulturnim kapitalom, na osnovu kojih su njihovi interesi, pa tako i međusobni odnosi, potencijalno konfliktni“ (Lazić i Cvejić 2004: 45). Definisane su na temelju uloge društvene grupe u reprodukciji sistema i operacionalizovane na osnovu radnog mesta i obra-

zovanja ispitanika, čije pripadnike karakterišu slični uslovi života. S obzirom na to da je njihovo određenje uslovljeno položajem u reprodukciji sistema, jasno je da su determinisane različitim oblicima proizvodnje društvenog života. S tim u vezi, tokom protekle tri decenije mogu se pratiti različite faze u razvoju klasnog pristupa, koje se odnose na analizu jugoslovenskog socijalističkog društva (Lazić 1987, Lazić 1994), blokirane postsocijalističke transformacije (Lazić prir. 1994, Lazić prir. 2000) i deblokirane (ubrzane) postsocijalističke transformacije u Srbiji (Lazić 2005). Svoj najrazvijeniji oblik klasni pristup dobija u knjizi *Čekajući kapitalizam* (Lazić 2011), čije su polazne osnove date u *Uvodu* studije, a ovde su definisani samo pojmovi ključni za predmet ove analize.

Prikupljanje iskustvenih podataka u istraživanjima ekonomske elite i mogućnost njihovog tumačenja usmereni su strukturalno utemeljenim određenjem ovog pojma. Pod (ekonomskom) elitom se podrazumevaju „društvene grupe koje *poseduju koncentrisanu kontrolu nad akumuliranim resursima*, i to resursima koji su *neophodni za reprodukciju osnovnih pretpostavki na kojima počiva dati način proizvodnje društvenog života* (ili način proizvodnje koji se unutar datog društvenog poretka pojavljuje *kao istorijski moguć, alternativan, konkurentski*), te koje *aktivno učestvuju* u reprodukciji tih pretpostavki“ (Lazić 2011: 43). Teorijski pojam ekonomske elite je operacionalizovan na osnovu pripadnosti direktorskom, menadžerskom i vlasničkom nivou u javnom, mešovitom i privatnom sektoru, u zavisnosti od visine poslovnih prihoda i veličine firme (videti detaljnije u *Uvodu* studije). Dakle, istraživanjem su obuhvaćeni direktori višeg i srednjeg ranga, kao i krupni i srednji preduzetnici.

Nejednak položaj društvenih grupa u reprodukciji određenog načina proizvodnje društva uslovljava, između ostalog, nejednakosti njihovog materijalnog položaja. Usled toga je neophodno istraživati materijalni položaj društvenih grupa radi sadržinski potpunog proučavanja reprodukcije sistema društvenih odnosa. Razlike u materijalnom položaju proizlaze iz zauzimanja određenog položaja u reprodukciji proučavanog društva, koji uslovljava način života društvene grupe. „Materijalni status je direktna posledica položaja u društvenoj reprodukciji“ (Lazić 1994: 70), pa pod materijalnim položajem podrazumevamo raspolaganje materijalnim dobrima uslovljeno mestom u reprodukciji sistema.

Istraživački nalazi o ekonomski dominantnoj grupaciji iz 2012. godine porede se sa iskustvenim podacima o drugim društvenim grupama prikupljenim iste godine u Srbiji. U analizi se koristi modifikovana sedmoklasna shema, koju čine: 1. ekonomska elita (direktori višeg i srednjeg ranga, krupni i srednji preduzetnici); 2. sitni preduzetnici, niži direktori, krupni

poljoprivrednici; 3. stručnjaci, samozaposleni, niži rukovodioci i slobodne profesije sa visokom stručnom spremom; 4. samozaposleni i nemanuelni zaposleni sa srednjom stručnom spremom (niži rukovodioci, slobodne profesije, službenici i tehničari); 5. visokokvalifikovani i kvalifikovani ne/manuelni radnici; 6. nekvalifikovani i polukvalifikovani ne/manuelni radnici; 7. sitni poljoprivrednici. Pripadnici političke elite nisu uključeni u analizu jer, za razliku od ranijih proučavanja vrha društvene strukture, oni nisu bili zastupljeni u poduzorku 2012. godine.

Kao što je pomenuto, analiza materijalnog položaja počiva na rezultatima anketnih istraživanja, realizovanih na poduzorku ekonomskih elita u Srbiji 1989, 2003. i 2012. godine. Istraživanje iz 1989. godine realizovano je na uzorku od 231 ispitanika, u istraživanju iz 2003. godine su podaci dobijeni od 205 respondenata, a u poslednjem istraživanju iz 2012. godine je uzorak činilo 163 pripadnika ekonomski dominantne grupacije. Značajni delovi upitnika u navedenim istraživačkim poduhvatima su uporedivi, što omogućava izvođenje zaključaka o promenama materijalnog položaja ekonomske elite u posmatranom periodu, tačnije o konstituisanju nove vladajuće klase u uslovima konsolidacije kapitalističkog poretka u Srbiji.

U sva tri istraživanja materijalni položaj je meren preko indikatora koji se odnose na prihode, imovinu i potrošnju domaćinstva. Na osnovu njih je formiran kompozitni indeks materijalnog položaja, koji je predstavljen u obliku intervalne skale sa pet nivoa, a razlikovani su niži, niži srednji, srednji, viši srednji i viši materijalni položaj.

Bez obzira na uporedivost podataka, prisutne su i razlike između instrumenata za merenje materijalnog položaja upotrebljenih u tri istraživanja. Osnovna razlika se sastoji u tome što upitnik iz 1989. godine nije sadržao pitanja o visini prihoda i tržišnoj vrednosti stambenog prostora domaćinstva, ali su nedostajući podaci rekonstruisani za potrebe stvaranja indeksa materijalnog položaja: visina prihoda prema zanimanju ispitanika (imajući u vidu broj članova domaćinstva i izdržavanih lica), a vrednost stambenog prostora na osnovu pretpostavke da su nosioci stanarskog prava otkupili stanove (Lazić i Cvejić 2004). Preostale razlike odnose se prevashodno na upotrebljene indikatore opremljenosti domaćinstva, u skladu sa promenama njihovog pretpostavljenog značaja. Naposljetku, prisutne su razlike u vrsti i formulaciji pitanja, koje ograničavaju mogućnost poređenja nalaza, a njima je više pažnje posvećeno u odgovarajućim poglavljima rada.

Radi sadržinski potpunijeg prikaza materijalnog položaja ekonomske elite 2012. godine, istraživački nalazi su upoređeni sa podacima koji se odnose na druge društvene grupe u Srbiji, a koji su prikupljeni iste godine

na reprezentativnom uzorku od 2.557 ispitanika. Instrumenti upotrebljeni 2012. godine potpuno su uporedivi kada je reč o delovima relevantnim za predmet ovog rada.

3. Prihodi ekonomske elite

Prihodi domaćinstva predstavljaju značajan indikator materijalnog položaja, iako nedovoljan za njegovo celovito sagledavanje, pogotovo imajući u vidu da ispitanici verovatno potcenjuju realne prihode. Već je ukazano da se podacima o visini prihoda kolektivno-vlasničke klase iz 1989. godine ne raspolaze, pa se mogu porediti samo nalazi iz 2003. i 2012. godine, s tim da su u periodu ubrzane postsocijalističke transformacije prikupljeni sadržinski potpuniji podaci (visina mesečnih prihoda ispitanika na osnovnom poslu, ukupni mesečni prihodi ispitanika, udeo dodatnih u ukupnim prihodima ispitanika, ukupni mesečni prihodi domaćinstva, struktura dodatnih prihoda domaćinstva) nego tokom stabilizacije kapitalističkog poretka (ukupni godišnji prihodi domaćinstva iz različitih izvora).

Odsustvo podataka o prihodima kolektivno-vlasničke klase iz 1989. godine ne znači da je onemogućen uvid u materijalni standard vrha društvene hijerarhije tokom socijalizma. Iskustveni nalazi empirijskog proučavanja društvene strukture Srbije 1974. godine (Popović prir. 1977) pokazali su da su „lični dohoci rukovodećeg osoblja osetno viši“ nego dohoci drugih društvenih slojeva (Janićijević 1977: 58), a isti zaključak je izveden i prilikom razmatranja ukupnih mesečnih prihoda po članu domaćinstva.

Poređenju istraživačkih rezultata o prihodima domaćinstava pripadnika ekonomski dominantne grupacije tokom poslednja dva posmatrana perioda prethodi kratko razmatranje društvenog konteksta u kom su prikupljeni. Istraživanje iz 2003. godine realizovano je tokom perioda deblokirane postsocijalističke transformacije. „Osnovna društvena posledica blokirane transformacije – kontrolisana konverzija komandnih položaja u ekonomski kapital – dostignuta (je) do sredine 1990-ih, tako da je u kasnijem periodu nova ekonomska elita počela da teži 'normalizaciji' društvenog poretka, kako bi očuvala svoj novi status“ (Lazić i Cvejić 2004: 44). Deblokiranje transformacije ubrzala je promena političkog režima 2000. godine, privatizacija je dobila na zamahu, ekonomski sistem je stabilizovan, a dolazi i do značajnog porasta prihoda stanovništva. „Rast BDP-a je prosečno iznosio oko 5% na godišnjem nivou“ (Babović 2013: 104).

Istraživanje iz 2012. godine sprovedeno je tokom perioda stabilizacije kapitalističkog poretka, ali i ekonomske krize koja je u svetu izbila 2008.

godine, pri čemu su se njeni efekti ubrzo osutili i na području Srbije. „Stope rasta BDP prelaze u slabe pozitivne vrednosti tokom 2010. i 2011. godine (1,0% i 1,6%), da bi 2012. godine bila ponovo zabeležena negativna stopa rasta od -1,7%“ (Babović 2013: 105), koja je prvi put od početka deblokirane transformacije registrovana 2009. godine (-3,5%). Pad ekonomske aktivnosti nesumnjivo je uslovio i opadanje prihoda stanovništva, s tim da se ne očekuje i opadanje prihoda ekonomski dominantne grupacije, zbog kontrole nad resursima potrebnim za reprodukciju društva, odnosno akumulisanog privatnog vlasništva.

U Tabeli 1 su prikazani ukupni mesečni prihodi domaćinstava pripadnika ekonomski dominantne grupacije za 2003. i 2012. godinu, izraženi u evrima, a način njihovog prikazivanja uslovljen je oblikom skale na osnovu koje je prikupljena iskustvena građa 2003. godine. Treba napomenuti da te godine podatke o prihodima nije dalo 7,3% ispitanika, a 2012. godine 9,2%, odnosno da su njihova domaćinstva izostavljena iz analize.

Tabela 1. Ukupni mesečni prihodi domaćinstava pripadnika ekonomski dominantne grupacije 2003. i 2012. godine – u %

Ukupni mesečni prihodi domaćinstava	2003.	2012.
Do 499 evra	3,2	–
500–999 evra	20,0	6,1
1.000–1.999 evra	44,2	32,4
2.000–9.999 evra	30,5	48,0
10.000 evra i više	2,1	13,5
Ukupno	100	100

Rezultati ukazuju na primetno povećanje prihoda domaćinstava pripadnika vladajuće grupacije između dva posmatrana perioda. Mesečni prihodi najvećeg broja domaćinstava su se 2003. godine kretali do 1.999 evra (67,4%), a devet godina kasnije preko 2.000 evra (61,5%). Evidentno je da ova grupa povećava svoje prihode u uslovima konsolidacije kapitalističkog oblika proizvodnje društva uprkos višegodišnjoj ekonomskoj krizi, a izvor prihoda pretežno predstavlja redovno zaposlenje, odnosno zarada na osnovnom poslu. Naredni najučestaliji izvori su ostali dopunski prihodi, koje članovi domaćinstva imaju na osnovu dodatnih redovnih ili povremenih poslova (14,2%), prihodi od kamate i dividende (11,5%), rente na osnovu izdavanja stambenog/poslovnog prostora (6,1%) i penzijsko-invalidskog osiguranja u zemlji (4,7%), dok su drugi izvori prihoda zanemarljivo prisutni (novčana pomoć od rođaka i prijatelja u zemlji i inostranstvu, prodaja poljoprivrednih proizvoda i imovine, druga socijalna primanja).

Radi sticanja potpunije slike o prihodima stanovništva u Srbiji 2012. godine, prikazani su i ukupni mesečni dohoci svih društvenih slojeva (Tabela 2), s tim da se ne raspolaze podacima o prihodima 9,8% domaćinstava ispitanika. Uočava se opadanje zastupljenosti društvenih slojeva sa porastom ukupnih mesečnih prihoda domaćinstava, odnosno postojanje izrazitih nejednakosti između društvenih slojeva. Za razliku od vladajuće grupacije, koja pretežno ima mesečne prihode veće od 2.000 evra, domaćinstva sitnih preduzetnika, nižih direktora i krupnih poljoprivrednika, kao i stručnjaka, samozaposlenih, nižih rukovodilaca i slobodnih profesija sa VSS mahom imaju prihode do 999, a svi drugi slojevi do 499 evra.

Tabela 2. Ukupni mesečni prihodi domaćinstava prema društvenim slojevima 2012. godine – u %

Društveni slojevi	Ukupni mesečni prihodi domaćinstava					Ukupno
	Do 499 evra	500–999 evra	1.000–1.999 evra	2.000–9.999 evra	10.000 evra i više	
Ekonomska elita	–	6,1	32,4	48,0	13,5	100
Sitni preduzetnici	28,3	39,4	20,2	11,1	1,0	100
Stručnjaci	39,2	41,1	16,4	3,0	0,3	100
Službenici i tehničari	58,7	33,6	5,8	1,6	0,4	100
VKV i KV radnici	68,9	24,8	5,1	1,2	–	100
PKV i NKV radnici	80,6	14,9	3,6	0,9	–	100
Sitni poljoprivrednici	76,7	17,6	5,3	0,4	–	100
Ukupno	56,7	27,4	9,6	5,1	1,1	100

$F_i = 0,747$ Kramerov $V = 0,374$ $p = 0,000$

4. Imovina ekonomske elite

Imovina domaćinstva je vrlo bitna dimenzija materijalnog položaja pripadnika ekonomski dominantne društvene grupe, posebno ako se ima u vidu da su izjave ispitanika o posedovanju imovine pouzdaniji pokazatelj materijalnog položaja nego izjave o prihodima. U radu se analiziraju sledeći aspekti: tip vlasništva nad kućom ili stanom, tržišna vrednost i površina stambenog prostora, posedovanje drugih nekretnina (dodatna stambena jedinica, poslovni prostor, zemljište), posedovanje putničkog automobila i drugih vozila, kao i tehnička opremljenost domaćinstva. Prilikom poređenja imovine pripadnika ekonomske elite i ostalih društvenih slojeva, pokazalo se da pojedini indikatori imaju naročito veliku diskriminatornu snagu, čime je

potvrđena relevantnost imovinske dimenzije za ukupan materijalni položaj ekonomski dominantne grupacije.

4.1. *Vlasništvo nad kućom/stanom*

U vezi sa stambenom situacijom domaćinstva, pripadnicima ekonomski dominantne grupacije najpre je postavljeno pitanje o vlasništvu nad kućom/stanom u kojem žive. Godine 1989. više od polovine pripadnika nomenklature (58,4%) živelo je u stanovima koji su bili u društvenom vlasništvu, među kojima preovlađuju oni koji su stan dobili od radne organizacije (48,5% svih ispitanika). Značajan je i udeo onih koji su živeli u privatnom stanu, do kojeg su došli gradnjom (20,3%) ili kupovinom (10,4%). Valja napomenuti da je korišćenje društvenog stana u vreme socijalizma bilo privilegija, imajući u vidu da je cena 1m² stambene površine bila visoka, a stanarina neekonomska (Vujović 1987: 83). Zato su prilikom dodele društvenih stanova bili favorizovani pripadnici viših društvenih slojeva (politički i privredni rukovodioci, a u nešto manjoj meri i stručnjaci). Oni su češće bili nosioci stanarskog prava, i to u stanovima veće površine (bez obzira na broj članova domaćinstva) i na boljim lokacijama, o čemu svedoče istraživanja na polju sociologije stanovanja (Živković 1968, Vujović 1987). S druge strane, pripadnici nižih društvenih slojeva (poljoprivrednici i manuelni radnici) bili su zastupljeniji među vlasnicima kuća.

U periodu blokirane transformacije, za vrlo kratko vreme izvršena je masovna privatizacija stanova. To je bio jedan od načina da privilegovane društvene grupe zadrže povlašćenu poziciju u društvu i da sebi osiguraju visoko mesto u društvenoj hijerarhiji, čak i u izmenjenim okolnostima koje je podrazumevala postsocijalistička transformacija (videti Hegedüs 2013: 35-36). Pošto su rukovodeći kadrovi otkupili vredne stanove po ceni koja je bila znatno ispod tržišne vrednosti, privatizacija stanova je faktički doprinela reprodukovanju i poboljšanju materijalnog položaja ekonomski dominantne grupacije u Srbiji.

U poređenju sa 1989. godinom, struktura vlasništva nad kućom/stanom je 2003. godine potpuno drugačija, pošto je privatizacija stanova uveliko bila završena. Pripadnici viših društvenih slojeva su, zahvaljujući otkupu društvenih stanova, prešli u status privatnih vlasnika, tako da su razlike između društvenih slojeva po pitanju tipa vlasništva nad kućom/stanom postale zanemarljive (šire u Petrović 2004: 278-279). Prema rezultatima istraživanja iz 2003. godine, čak 92,1% pripadnika ekonomske elite živelo je u kući/stanu koji je u privatnom vlasništvu nekog od članova

domaćinstva, i to najčešće u vlasništvu ispitanika ili njegovog bračnog druga (83,8%).

Podaci iz 2012. godine daju nešto precizniju sliku (Tabela 3). Te godine je 89% pripadnika ekonomski dominantne grupacije živelo u kući/stanu koji je u vlasništvu ispitanika ili nekog od članova domaćinstva, mada je svaka četvrta stambena jedinica pod hipotekom ili kupljena na kredit koji se još uvek otplaćuje. Ne treba zanemariti još 6,1% ispitanika koji bez nadoknade koriste kuću/stan u vlasništvu rođaka ili prijatelja. Ovaj tip stanovanja se pretežno javlja među ispitanicima mlađim od 40 godina, te se može pretpostaviti da je reč o stambenim jedinicama u vlasništvu roditelja ispitanika, što govori o materijalnom položaju porodice porekla. Udeo podstanara među pripadnicima ove grupacije iznosi 4,9%, računajući i one kojima je radna organizacija dala stan u zakup.

Tabela 3. Vlasništvo nad kućom/stanom 2012. godine – u %

Tip vlasništva	Ekonomska elita
U vlasništvu domaćinstva, bez hipoteke ili kredita	65,6
U vlasništvu domaćinstva, sa hipotekom ili kreditom	23,3
U vlasništvu rođaka ili prijatelja, koristi se bez nadoknade	6,1
U vlasništvu preduzeća	1,2
U vlasništvu lica od koga se iznajmljuje stan (podstanari)	3,7
Ukupno	100

Vladajuća grupacija se, prema tipu vlasništva nad kućom/stanom, ne razlikuje mnogo od ostalih građana. Približno 90% ispitanika iz različitih društvenih slojeva živi u kući/stanu koji je u vlasništvu domaćinstva. Ipak, valja istaći da se pripadnici ekonomske elite znatno češće odlučuju na kreditno zaduženje prilikom kupovine kuće/stana i taj udeo je čak trinaest puta veći nego u opštoj populaciji (23,3% pripadnika ekonomske elite i 1,8% ostalih građana). To je uslovlila svetska ekonomska kriza (koja pogađa i rukovodeće kadrove), ali i specifičnost uzorka iz 2012. godine (koji obuhvata i direktore sektora u velikim preduzećima). Međutim, ne treba zaboraviti da veliki broj građana u Srbiji nije u mogućnosti da kupi stan na kredit, s obzirom na visoku stopu nezaposlenosti, nesigurnost radnih mesta i niska primanja. Ako se ovome doda činjenica da pripadnici ekonomski dominantne grupacije kupuju nove i kvalitetne stanove na dobrim lokacijama, jasno je da kreditno zaduženje u ovom slučaju predstavlja povoljan način da se reši stambeno pitanje i dugoročno stekne još veća prednost na tržištu nekretnina, koje se ubrzano razvija.

4.2. Tržišna vrednost kuće/stana

U uslovima relativno ujednačenog vlasničkog statusa nakon socijalizma, tržišna vrednost kuće/stana je relevantniji pokazatelj društvenih nejednakosti u sferi stanovanja nego samo vlasništvo (Petrović 2004: 284). Zato o stambenoj situaciji pripadnika vladajuće grupacije zaključujemo i na osnovu tržišne vrednosti kuće/stana u kojem žive, ako je u vlasništvu ispitanika ili nekog drugog člana njegovog domaćinstva. U istraživanju iz 1989. godine nisu prikupljeni podaci ove vrste, ali je zato tržišna vrednost kuće/stana potpuno uporediva u istraživanjima iz 2003. i 2012. godine. Tržišne vrednosti stambenih jedinica su razvrstane u nekoliko kategorija: kuće/stanovi male vrednosti (manje od 40.000 evra), srednje vrednosti (od 40.000 do 89.999 evra) i velike vrednosti (90.000 evra i više). Imajući u vidu da je reč o pripadnicima vladajuće grupacije i da je veliki broj ispitanika koncentrisan u najvišoj kategoriji, ona je podeljena u tri potkategorije (od 90.000 do 149.999 evra, od 150.000 do 199.999 evra, 200.000 evra i više).

Godine 2003. skoro polovina pripadnika ekonomske elite (48,5%) posedovala je kuću/stan male ili srednje vrednosti, a 2012. godine je taj udeo značajno smanjen i iznosi nešto više od jedne četvrtine (27,0%). U posmatranom periodu, povećao se udeo ispitanika u sve tri potkategorije kuća/stanova velike vrednosti (Tabela 4). Najveći rast beleži kategorija koja obuhvata stambene jedinice vrednosti 200.000 evra i više (sa 12,3% na 22,1%). Iz ovoga zaključujemo da je kapitalistička klasa u nastajanju za manje od deset godina stekla kuće/stanove veće tržišne vrednosti, čime je poboljšala svoju stambenu situaciju.

Tabela 4. Tržišna vrednost kuće/stana 2003. i 2012. godine – u %

Tržišna vrednost kuće/stana		2003.	2012.
Ne poseduje kuću/stan		7,8	11,0
Mala	Manje od 40.000 evra	12,7	2,5
Srednja	40.000 – 89.999 evra	35,8	24,5
Velika	90.000 – 149.999 evra	24,5	30,7
	150.000 – 199.999 evra	6,9	9,2
	200.000 evra i više	12,3	22,1
Ukupno		100	100

U periodu deblokirane transformacije, koja je u sferi stanovanja obeležena stambenom oskudicom i daljim propadanjem stambenog fonda, pripadnici vladajuće grupacije su se izdvojili u odnosu na ostale društvene slojeve (Tabela 5). Prema istraživanju iz 2012. godine, većina njenih pripad-

nika nastanjena je u kući/stanu velike tržišne vrednosti (90.000 evra i više), dok se udeo ostalih društvenih slojeva postepeno smanjuje u zavisnosti od njihovog položaja u društvenoj hijerarhiji. Obrnuta distribucija važi za kuće/stanove male tržišne vrednosti (manje od 40.000 evra). Među vlasnicima kuća/stanova srednje tržišne vrednosti (od 40.000 do 89.999 evra) najbrojniji su stručnjaci, a zatim službenici i tehničari. Napominjemo da su navedene pravilnosti statistički značajne.

Tabela 5. Tržišna vrednost kuće/stana prema društvenim slojevima, 2012. godine – u %

Društveni slojevi	Tržišna vrednost kuće/stana					Ukupno onih koji poseduju kuću/stan
	Manje od 40.000 evra	40.000 – 89.999 evra	90.000 – 149.999 evra	150.000 – 199.999 evra	200.000 evra i više	
Ekonomaska elita	2,5	24,5	30,7	9,2	22,1	89,0
Sitni preduzetnici	24,8	31,6	19,7	5,1	7,7	88,9
Stručnjaci	25,8	36,1	15,7	3,6	4,8	86,0
Službenici i tehničari	41,4	34,6	8,4	1,9	1,6	87,9
VKV i KV radnici	54,6	28,1	4,1	1,1	0,9	88,8
PKV i NKV radnici	64,1	19,0	3,8	1,3	–	88,2
Sitni poljoprivrednici	71,8	18,6	2,1	0,4	–	92,9

Fi = 0,517 Kramerov V = 0,231 p = 0,000

Imajući u vidu da pripadnici ekonomski dominantne grupacije poseduju stanove velike tržišne vrednosti, možemo pretpostaviti da je reč o stambenim jedinicama koje se izdvajaju, između ostalog, po tome što se nalaze na dobrim lokacijama. Prema podacima iz 2012. godine, pripadnici vladajuće grupacije pretežno žive u urbanoj sredini (98,8%), a najveći broj njih je nastanjen u Beogradu (71,6%). Među Beograđanima ima onih koji žive u užem, ali i u širem centru grada (40,4% i 57,0%), dok se veoma retko javljaju oni koji žive u prigradskim naseljima (2,6%). Izdvajaju se opštine Novi Beograd (23,7%), Čukarica (10,5%) i Vračar (9,6%), uz napomenu da izvestan broj ispitanika iz Beograda nije želeo da odgovori na kojoj opštini živi (21,9%), što prilično umanjuje pouzdanost zaključivanja o opštini stanovanja. Podsetimo da su opštine Novi Beograd i Vračar bile poželjne lokacije za stanovanje još u vreme socijalizma (videti Vujović 1987: 98), a rezultati poslednjeg istraživanja ekonomske elite pokazuju da su one i dalje atraktivne.

4.3. Površina kuće/stana

Analiza površine kuće/stana u kojem žive pripadnici ekonomski dominantnog sloja vladajuće klase značajna je jer omogućava poređenje podataka iz sva tri istraživanja. Prema ukupnoj površini, kuće/stanovi su podeljeni u sledeće kategorije: manje od 50m², 50–99m², 100–149m², 150–199m², 200m² i više.

Godine 1989. većina pripadnika kolektivno-vlasničke klase (71,0%) živel je u stanovima srednje površine (50–99m²). Taj udeo je smanjen u 2003. godini (49,5%), kada je došlo do povećanja broja ispitanika u sve tri potkategorije stanova velike površine (Tabela 6). To znači da, posle završene privatizacije stanova, pripadnici ekonomske elite imaju na raspolaganju još veću stambenu površinu od one koju su imali na početku ovog procesa. U periodu između 2003. i 2012. godine, nastavio je da se povećava udeo onih koji imaju stanove površine 200m² i više, što nije slučaj sa preostale dve potkategorije stanova velike površine. Imajući u vidu da povećanje površine stambenih jedinica u uzorku ne odslikava u potpunosti značajno povećanje njihove tržišne vrednosti, zaključujemo da vremenom postaju važni i drugi faktori koji određuju tržišnu vrednost nekretnine, a to su kvalitet stambenog prostora i lokacija.

Tabela 6. Površina kuće/stana 1989, 2003. i 2012. godine – u %

Površina kuće/stana		1989.	2003.	2012.
Mala	Manje od 50m ²	9,5	5,4	4,3
Srednja	50–99m ²	71,0	49,5	55,2
Velika	100–149m ²	13,4	22,5	19,0
	150–199m ²	3,5	9,8	5,5
	200m ² i više	2,6	12,7	16,0
Ukupno		100	100	100

Poređenje pripadnika vladajuće grupacije i ostalih društvenih slojeva po pitanju površine kuće/stana u kojem žive zahteva uvažavanje činjenice da u osnovnom uzorku preovlađuju ispitanici iz sela i manjih mesta, dok u poduzorku ekonomske elite skoro svi ispitanici žive u urbanoj sredini, i to najviše u Beogradu. Poznato je da su u selima i manjim mestima uobičajene kuće/stanovi velike površine, što uslovljava male razlike između pripadnika ekonomski dominantnog dela vladajuće klase i ostalih društvenih slojeva prema ovom kriterijumu. Ipak, razlike su evidentne kada je reč o stambenim jedinicama male i izuzetno velike površine (Tabela 7). U ovom slučaju se vladajuća grupacija, zajedno sa sitnim preduzetnicima, izdvaja u odnosu na ostale društvene slojeve, koji su međusobno veoma slični.

Tabela 7. Površina kuće/stana prema društvenim slojevima 2012. godine
– u %

Društveni slojevi	Površina kuće/stana	
	Manje od 50m ²	200m ² i više
Ekonomska elita	4,3	16,0
Sitni preduzetnici	6,0	16,2
Stručnjaci	10,8	6,7
Službenici i tehničari	14,0	7,2
VKV i KV radnici	13,7	8,5
PKV i NKV radnici	14,3	7,6
Sitni poljoprivrednici	8,2	10,7

4.4. Druge stambene jedinice, poslovni prostor, zemljište

Posedovanje više od jedne kuće ili stana je vrlo diskriminatoran pokazatelj višeg materijalnog položaja, posebno ako se ima u vidu stambena oskudica, koja traje još od perioda socijalizma (videti Vujović 1987: 87, Vujović 1991: 284). Zato je u analizi stambene situacije pripadnika ekonomski dominantne grupacije veoma značajno pitanje da li domaćinstvo poseduje još stambenih jedinica u zemlji i inostranstvu, bilo da je reč o drugom stanu ili vikendici. Godine 1989. na ovo pitanje je potvrdno odgovorilo 37,2% pripadnika nomenklature. U 2003. godini se ovaj procenat povećao na 59,8% ispitanika (45,6% poseduje jednu dodatnu stambenu jedinicu i 14,2% poseduje više od jedne dodatne stambene jedinice), a 2012. godine se taj udeo neznatno smanjio (55,8%).

U poslednja dva istraživanja prikupljeni su i podaci o tržišnoj vrednosti druge stambene jedinice, ali oni nisu uporedivi zbog razlike u formulaciji pitanja. U slučaju posedovanja više od jedne dodatne stambene jedinice, 2003. godine uzeta je vrednost one koja je najskuplja, dok je 2012. upisana ukupna vrednost svih dodatnih stambenih jedinica, bez prethodnog evidentiranja da li je reč o jednoj ili više nekretnina. Istraživanje iz 2003. godine je pokazalo da domaćinstvo svakog šestog ispitanika (16,1%) poseduje dodatnu stambenu jedinicu velike tržišne vrednosti (90.000 evra i više), a 3,4% ispitanika je izjavilo da domaćinstvo poseduje dodatnu stambenu jedinicu vrednosti 200.000 evra i više. U istraživanju iz 2012. godine, svaki treći ispitanik je izjavio da je ukupna vrednost dodatnih stambenih jedinica najmanje 90.000 evra, a svaki šesti navodi vrednost 200.000 evra i više. Zbog neuporedivosti podataka nije moguće izvesti zaključke o eventualnim promenama u periodu između 2003. i 2012. godine.

U posljednjem proučavanom periodu ispitanicima je postavljeno i pitanje da li domaćinstvo poseduje poslovni prostor i koja je njegova tržišna vrednost. Ovaj tip nekretnina nije naročito rasprostranjen među pripadnicima vladajuće grupacije (16,6%), ali je važno istaći da svaki treći poslovni prostor u njihovom posedu ima tržišnu vrednost od najmanje 200.000 evra.

Kada je reč o posedovanju zemljišta, u periodu od 1989. do 2012. godine nije došlo do značajnijih promena. U sva tri istraživanja, oko četiri petine pripadnika ekonomski dominantnog dela vladajuće grupacije nije posedovalo zemljište, ili su imali veoma male posede (manje od 1 hektara). Približno 4% ispitanika posedovalo je više od 10 hektara.

U Tabeli 8 prikazane su razlike između društvenih slojeva po pitanju vlasništva nad nekretninama (druga stambena jedinica, poslovni prostor, zemljište). Ekonomski dominantni deo vladajuće klase ubedljivo prednjači kada je reč o posedovanju dodatne stambene jedinice, slede je sitni preduzetnici i stručnjaci, a ostali društveni slojevi su znatno ređe prisutni među vlasnicima još jedne kuće/stana. Dodatna stambena jedinica je vrlo diskriminatoran pokazatelj materijalnog položaja vladajuće grupacije, što se ne može reći za preostala dva tipa nekretnina. Iako nije zanemarljiv udeo pripadnika ove grupe koji poseduju poslovni prostor, ova nekretnina je češće u posedu sitnih preduzetnika, a udeo nižih društvenih slojeva je višestruko manji.

Tabela 8. Posedovanje druge stambene jedinice, poslovnog prostora i zemljišta prema društvenim slojevima 2012. godine – u %

Društveni slojevi	Druga stambena jedinica	Poslovni prostor	Zemljište
Ekonomska elita	55,8	16,6	30,1
Sitni preduzetnici	29,1	26,5	35,9
Stručnjaci	20,2	5,1	24,1
Službenici i tehničari	8,8	3,5	31,2
VKV i KV radnici	6,5	3,1	36,8
PKV i NKV radnici	5,9	0,8	42,2
Sitni poljoprivrednici	7,5	1,1	89,3

Kao što je i očekivano, zemljište je pretežno u posedu sitnih poljoprivrednika, dok su pripadnici ekonomski dominantne grupe zastupljeni ispod proseka ostalih društvenih slojeva. Glavni uzrok tome je činjenica da skoro svi pripadnici ove grupe žive u gradu i nisu orijentisani na poljoprivrednu delatnost. Ne treba izgubiti iz vida da se vrednost zemljišta na tržištu postepeno smanjivala tokom dužeg vremenskog perioda, zbog čega pripadnici

nove vladajuće klase nisu ulagali u ovu vrstu nekretnina. Ipak, ne znači da će se ovaj trend nastaviti u narednom periodu, pošto približavanje Evropskoj uniji može podstaći razvoj agrobiznisa u Srbiji.

4.5. Posedovanje putničkog automobila i drugih vozila

Od pokretnih stvari, najvažniji pokazatelj materijalnog položaja pripadnika ekonomski dominantne grupacije je putnički automobil. Za 1989. godinu postoji podatak o tome da li ispitanik poseduje automobil i kolika je zapremina njegovog motora. Te godine samo 11,3% ispitanika nije imalo automobil, a 6,5% je posedovalo automobil najveće zapremine motora (više od 1600cm³), odnosno najveće materijalne vrednosti.

U narednim istraživanjima ispitanici su zamoljeni da navedu i posed više od jednog automobila i tržišnu vrednost onog koji je najskuplji. Pošto je 2003. i 2012. godine tržišna vrednost automobila definisana prema drugačijoj skali, poređenje nije moguće vršiti u potpunosti, već samo u onim intervalima koji su podudarni. Godine 2003. svega 13,2% pripadnika ekonomske elite je odgovorilo da ne poseduje automobil, 55,6% je posedovalo jedan, a 31,2% više od jednog automobila. Svaki četvrti ispitanik je odgovorio da je tržišna vrednost njegovog automobila od 2.000 do 4.999 evra, a veću vrednost od ove navodi ukupno 51,7% ispitanika. Godine 2012. udeo onih koji ne poseduju automobil se smanjio na 7,4%. Jedan automobil je posedovalo 58,3% ispitanika, a više od jednog 34,4%, što u oba slučaja predstavlja neznatno povećanje u odnosu na 2003. godinu. Udeo pripadnika vladajuće grupacije koji poseduju automobil vrednosti preko 5.000 evra povećao se na 65,6%, a nije zanemarljiv udeo od 15,3% ispitanika čiji je automobil vredniji od 25.000 evra.

Pripadnici nove vladajuće klase i ostali društveni slojevi značajno se razlikuju kada je reč o samom posedovanju putničkog automobila, ali i po pitanju njegove tržišne vrednosti (Tabela 9). Više od 90% predstavnika ekonomski dominantne grupacije poseduje putnički automobil i u tome su im najbližnji sitni preduzetnici, dok drugu krajnost čine NKV i PKV radnici. Prema tržišnoj vrednosti automobila, ekonomska elita se ubedljivo izdvaja u odnosu na sve društvene slojeve, uključujući i sitne preduzetnike.

Tabela 9. Posedovanje putničkog automobila prema društvenim slojevima 2012. godine – u %

Društveni slojevi	Ne poseduje putnički automobil	Poseduje putnički automobil čija je tržišna vrednost veća od 5.000 evra
Ekonomska elita	7,4	65,6
Sitni preduzetnici	9,4	29,1
Stručnjaci	30,6	14,0
Službenici i tehničari	36,5	6,2
VKV i KV radnici	39,8	2,7
PKV i NKV radnici	61,2	1,3
Sitni poljoprivrednici	39,3	2,5

4.6. Tehnička opremljenost domaćinstva

Kao pokazatelji materijalnog položaja ispitanika mogu poslužiti i razni tehnički uređaji u domaćinstvu. Od 1989. do 2012. godine menjala se značajnost pojedinih indikatora, pa su i pitanja u upitniku revidirana. Na primer, 1989. godine je postavljeno pitanje o posedovanju električnog/plinskog šporeta, crno-belog televizora i televizora u boji, što nije bio slučaj u narednim istraživanjima. U ovom radu se pošlo od pokazatelja tehničke opremljenosti domaćinstva u poslednjem istraživanju, a poređenje je vršeno tamo gde postoje podaci iz ranijih istraživanja (Tabela 10). Upitnik iz 1989. godine sadrži pitanja o posedovanju frižidera, zamrzivača, mašine za pranje veša, mašine za pranje posuđa, vrednijeg muzičkog stuba, kompjutera. Zatim su 2003. godine dodati mobilni telefon, kablovska televizija/satelitska antena i internet, a 2012. klima-uređaj.

Tabela 10. Tehnička opremljenost domaćinstava pripadnika ekonomske elite 1989, 2003. i 2012. godine – u %

Tehnička opremljenost domaćinstava	1989.	2003.	2012.
Frižider	100,0	–	100,0
Zamrzivač	92,2	97,6	84,0
Mašina za pranje veša	99,1	99,5	99,4
Mašina za pranje posuđa	22,9	68,3	79,1
Vredniji muzički stub	68,8	76,6	56,4
Kompjuter	28,1	91,7	100,0
Mobilni telefon	–	97,6	100,0
Kablovska televizija / satelitska antena	–	84,9	99,4
Internet	–	81,0	96,9
Klima-uređaj	–	–	93,3

U periodu od 1989. do 2012. godine, za većinu navedenih uređaja primetno je povećanje udela pripadnika vladajuće grupacije koji ih poseduju. U istraživanju iz 1989. godine, svi ispitanici su posedovali frižider. U poslednjem istraživanju, osim frižidera, svi poseduju kompjuter i mobilni telefon. Raste udeo pripadnika ekonomske elite koji poseduju mašinu za pranje posuđa (posebno od 1989. do 2003. godine), dok je posedovanje zamrzivača i vrednijeg muzičkog stuba sve manje u modi. U međuvremenu su se na tržištu pojavili kombinovani frižideri koji su u nekim domaćinstvima potisnuli zamrzivače, a kompjuteri predstavljaju dobru alternativu za muzički stub.

Ekonomske dominantna grupacija i ostali društveni slojevi se u tehničkoj opremljenosti domaćinstva najviše razlikuju prema posedovanju klima-uređaja, mašine za pranje posuđa, kablovske televizije/satelitske antene, interneta i kompjutera. Ove razlike su uslovljene ekonomskom deprivacijom većine građana, koji sebi mogu da priušte samo one uređaje koji su neophodni za svakodnevnu egzistenciju u savremenom društvu. S druge strane, pripadnici ekonomske elite prednjače u korišćenju uređaja koji su se nedavno pojavili na tržištu i još nisu predmet masovne potrošnje, što delimično odražava njihove materijalne mogućnosti, ali i drugačiji životni stil, koji karakteriše prestižna potrošnja. Ipak, raspoloživi podaci o posedovanju uređaja u domaćinstvu nisu dovoljni za analizu statusnih razlika između vladajuće grupacije i ostalih društvenih slojeva, za šta bi bio potreban niz drugih pokazatelja (na primer, pitanja o posedovanju stilskeg nameštaja i umetnina).

5. Potrošnja ekonomske elite

Način života vladajuće grupacije uslovljen je položajem koji zauzima u reprodukciji društva, pa je, pored prihoda i imovine, neophodno proučavati i potrošnju, o čijim je različitim aspektima prikupljena iskustvena građa 1989, 2003. i 2012. godine, a najznačajniji su: odlazak na godišnji odmor, njegovo odredište, vrsta smeštaja, nabavka odeće i obuće, nabavka sredstava za higijenu. Potrošnja pripadnika kolektivno-vlasničke klase bila je predmet interesovanja i pre kasnog socijalizma, tačnije u istraživanju društvene strukture 1974. godine (Popović prir. 1977). Prilikom proučavanja veze između položaja u društvenoj strukturi i stila života, uočeno je da pripadnike rukovodećeg sloja karakteriše ekskluzivna potrošnja, koja je „najčešći, ali ne i najbitniji, pratilac ovog stila života“ (Pešić 1977: 152). S obzirom na to da su tim istraživanjem bili obuhvaćeni samo srednji i niži

nivoi rukovodilaca, empirijska evidencija je omogućila grubo ocrtavanje stila života grupe u celosti, ali pokazuje da su se u socijalizmu ispoljavale razlike između društvenih slojeva u domenu potrošnje.

5.1. Provođenje godišnjeg odmora

Kada je reč o potrošnji ekonomski dominantnog dela vladajuće grupacije tokom kraja socijalizma, deblokirane postsocijalističke transformacije i stabilizacije kapitalističkog poretka u Srbiji, najpre će biti razmotreni istraživački nalazi o odlasku na godišnji odmor van mesta boravka. Oni ukazuju da je 72,7% ispitanika išlo na godišnji odmor 1989. godine, 89,8% respondenata i/ili članova njihovih porodica 2003. godine, i 97,5% ispitanika i/ili pripadnika njihovih domaćinstava 2012. godine. Može se pretpostaviti da je odlazak na godišnji odmor 1989. godine bio viši od iskazanog, jer se pitanje odnosilo samo na ispitanike, dok se u narednim periodima ticalo i članova njihovih domaćinstava. Uprkos ovoj ogradi, evidentno je da dolazi do konstantnog porasta broja pripadnika vladajuće grupacije i/ili članova njihovih domaćinstava koji odlaze na godišnji odmor izvan mesta boravka. Godišnji odmor smatramo „stvarnom potrebom čoveka za promenom ambijenta radi fizičkog i psihičkog odmora“ (Bogdanović 1991: 257), čije je zadovoljavanje u nejednakoj meri dostupno društvenim slojevima (Tabela 11). Prihodi pripadnika ekonomski dominantnog dela vladajuće klase omogućavaju potrošnju radi odlaska na godišnji odmor van mesta boravka iznad mogućnosti drugih društvenih slojeva, koji su i sami ovde dosledno hijerarhijski poredani.

Tabela 11. Odlazak na godišnji odmor prema društvenim slojevima, 2012. godine – u %

Društveni slojevi	Odlazak na godišnji odmor
Ekonomska elita	97,5
Sitni preduzetnici	70,9
Stručnjaci	62,2
Službenici i tehničari	37,7
VKV i KV radnici	24,3
PKV i NKV radnici	11,0
Sitni poljoprivrednici	13,9

U vezi sa odredištem godišnjeg odmora, poređenje nalaza pretežno ukazuje na izmenjen državni okvir,¹ a ne na promenu potrošačkih mo-

¹ U prvom periodu je odmor provoden u SFR Jugoslaviji (72,7%, a pitanje se odnosilo samo na odmor u zemlji), čija je teritorija obuhvatala gotovo čitavu istočnu obalu Jadranskog

gućnosti vladajuće grupacije, za razliku od podataka o vrsti smeštaja na odmoru, koji su dostupni samo za 1989. i 2012. godinu (Tabela 12). Uprkos nepreciznosti podataka iz 1989. godine,² može se uočiti da je najzastupljeniji tip smeštaja hotelski, i to gotovo dvostruko prisutniji 2012. nego 1989. godine, što, pod pretpostavkom da predstavlja najskuplji smeštaj, ukazuje na porast platežne moći vladajuće grupacije.³ Na porast potrošačkih mogućnosti te grupacije 2012. godine ukazuje i nalaz da, u odnosu na 1989. godinu, ređe provode godišnji odmor u privatnom, kao i u svim drugim tipovima smeštaja.

Tabela 12. Vrsta smeštaja na godišnjem odmoru 1989. i 2012. godine – u %

Vrsta smeštaja na godišnjem odmoru	1989.	2012.
Hotel	35,1	66,7
Privatni smeštaj	32,1	27,0
Kamp	4,2	0,6
Kod rodbine, prijatelja	13,1	2,5
U svojoj kući, vikendici ili stanu	10,1	3,2
Odmaralište radne organizacije (1989), nešto drugo (2012)	8,3	–
Ukupno	102,9	100

5.2. Nabavka odeće

Podaci o načinu nabavke odeće i obuće domaćinstava pripadnika vladajuće grupacije prikupljeni su samo 2012. godine. To ne znači potpuno odsustvo empirijskih podataka o ovom aspektu potrošnje u socijalizmu, koji su dobijeni u različitim istraživanjima i međusobno su neuporedivi, ali doprinose formiranju slike o snabdevanju odećom kolektivno-vlasničke klase. U istraživanju iz 1974. godine je utvrđeno da rukovodioci najčešće nabavljaju

mora; u drugom u SR Jugoslaviji (58,7% ispitanika, od kojih je 32,1% boravilo samo u zemlji, a 26,6% i u zemlji i u inostranstvu), sa 10 puta kraćom obalom; a u trećem u Srbiji (25,1% ispitanika, među kojima je 5% boravilo u zemlji, a 20,1% i u zemlji i u inostranstvu), bez mogućnosti morskog turizma.

² Iako je 72,7% ispitanika išlo na godišnji odmor, vrsta smeštaja je navedena za njih 74,9%, što je uslovalo da suma procenata za vrstu smeštaja bude 102,9%. Pretpostavljamo da među ispitanicima ima onih koji su više puta išli na godišnji odmor, a odsedali u različitim vrstama smeštaja, odnosno da je beleženo više od jednog odgovora.

³ Poređenja radi, godišnji odmor je u hotelskom smeštaju 2012. godine provelo: 33,7% stručnjaka, samozaposlenih, nižih rukovodilaca i slobodnih profesija sa VSS; 32,5% sitnih preduzetnika, nižih direktora i krupnih poljoprivrednika; 25,7% samozaposlenih i nemanuelnih zaposlenih sa SSS; 23,1% sitnih poljoprivrednika; 16,3% VKV i KV radnika; i 15,4% NKV i PKV radnika.

odeću u inostranstvu (39%), odnosno da je za ovu grupaciju „pozajmljivije simbola društvenog prestiža najtipičnije“ (Pešić 1977: 156). Odevanje je proučavano i kao dodatni indikator nejednakosti društvenih slojeva u istraživanju iz 1988. godine (Popović prir. 1991), kada na osnovu prikupljenih podataka nije bilo moguće pouzdano utvrditi da li postoje značajne razlike između društvenih slojeva, ali je uočeno da pripadnici rukovodećeg sloja, u odnosu na druge slojeve, najređe šiju odeću u okviru porodice, što je predstavljalo najjeftiniju mogućnost snabdevanja (Bogdanović 1991: 256).

Rezultati istraživanja iz 2012. godine pokazuju da polovina domaćinstava pripadnika kapitalističke klase u nastajanju prilikom nabavke odeće i obuće prvo posmatra kvalitet proizvoda, a onda cenu (50,3%). Novu odeću, uz pažljivo biranje cene, kupuje 30,7% domaćinstava, a 18,4% kupuje kvalitetne proizvode, ne vodeći mnogo računa o ceni. Samo jedan pripadnik ove grupacije je naveo da članovi domaćinstva kupuju polovnu odeću i obuću (0,6%), misleći pritom na garderobu kupljenu u prodavnici *second hand*. Za razliku od pripadnika vladajuće grupacije, članovi domaćinstava drugih društvenih slojeva uglavnom kupuju novo uz pažljivo biranje cene, s tim da to u najvećoj meri čine VKV i KV radnici i sitni poljoprivrednici (76,4%), a u najmanjoj sitni preduzetnici, niži direktori i krupni poljoprivrednici (65%).

6. Materijalni položaj ekonomske elite

Naposletku, predmet razmatranja je ukupni materijalni položaj ekonomski dominantne grupacije, 1989, 2003. i 2012. godine. Nije naodmet ponoviti da je materijalni položaj meren preko kompozitnog indeksa, nastalog na osnovu indikatora o prihodima, imovini i potrošnji domaćinstva, a predstavljen je u obliku petočlane intervalne skale.

Prilikom analiziranja razlika u materijalnom položaju ove grupacije, treba imati u vidu i odnose materijalnih nejednakosti društvenih slojeva u socijalizmu i tokom postsocijalističke transformacije. Istraživanja materijalnog položaja u SFR Jugoslaviji ukazivala su na povoljniji položaj vladajućih slojeva u odnosu na ostatak stanovništva, s tim da razlike među njima nisu bile izrazite (Popović 1987, Popović 1991, Lazić 1994). Rezultati istraživanja društvene strukture SR Jugoslavije iz 1993. godine, realizovanog tokom perioda blokirane postsocijalističke transformacije, pokazali su porast materijalne diferencijacije između društvenih grupa, ali i unutar ekonomske elite (Lazić 1994a), a 1997. godine „proces polarizacije, pri čemu jasno počinje da se ocrtava jaz između elitnih i (podelitnih) društvenih grupa i ostatka stanovništva“ (Lazić 2000: 49). Istraživanje iz 2003. godine, sprovedeno u Srbiji

tokom deblokirane postsocijalističke transformacije, ukazalo je na nastavak materijalne diferencijacije klasa, ali i da „društveni poredak još uvek nije dovoljno profilisan, kako bi se postigla jasna kristalizacija položaja, kao i da u uslovima nepotpuno definisanih karakteristika društvenog sistema, mnogi pojedinci još uvek traže svoje mesto u strukturi društva“ (Lazić i Cvejić 2004: 58). Za razliku od 2003. godine, koju karakteriše ekonomska stabilizacija tokom ubrzane postsocijalističke transformacije, poslednje proučavanje društvene strukture Srbije iz 2012. godine realizovano je u periodu ekonomske krize, s tim da je, za razliku od devedesetih godina, reč o krizi globalnih razmera, koja je uslovlila pogoršanje materijalnog položaja stanovništva (Manić 2013: 23-24). Imajući u vidu predmet ovog rada, nameće se pitanje kako su ekonomska kriza i konsolidacija kapitalističkog poretka uticali na materijalni položaj ekonomski dominantnog sloja vladajuće grupacije.

U Tabeli 13 prikazan je materijalni položaj pripadnika ekonomske elite u sva tri proučavana perioda. Istraživački nalazi iz 1989. godine ukazuju na izrazitije razlike materijalnog položaja pripadnika kolektivno-vlasničke klase, koje su postale manje izrazite tokom 2003. godine, a još manje 2012. godine. Rezultati za sva tri perioda sugerišu da niži srednji materijalni položaj predstavlja donju granicu za pripadnike vladajuće grupacije, s obzirom na to da nijedan nije prisutan u kategoriji nižeg materijalnog položaja. Uočava se konstantan trend opadanja zastupljenosti članova ove grupacije u kategorijama nižeg srednjeg, srednjeg i višeg srednjeg materijalnog položaja, uz odsustvo njenih pripadnika u prve dve kategorije tokom 2012. godine, dok je suprotan trend zastupljen u kategoriji višeg materijalnog položaja. Evidentno je da pripadnici ekonomske elite ne samo da ostaju na vrhu lestvice materijalnog položaja 2012. godine, već svoj položaj poboljšavaju. Poređenje nalaza iz 1989, 2003. i 2012. godine ukazuje na to da je vladajuća grupacija učvrstila svoj materijalni položaj u uslovima stabilizacije kapitalističkog poretka, uprkos ekonomskoj krizi.

Tabela 13. Materijalni položaj pripadnika ekonomske elite
1989, 2003. i 2012. godine – u %

Indeks materijalnog položaja	1989.	2003.	2012.
Viši	39,0	73,2	93,9
Viši srednji	40,3	21,5	6,1
Srednji	16,9	4,9	–
Niži srednji	3,9	0,5	–
Niži	–	–	–
Ukupno	100	100	100

Sadržinski potpuniji podaci o materijalnom položaju kapitalističke klase u nastajanju dobijaju se ako se uporede s materijalnim položajem ostalih društvenih slojeva 2012. godine (Tabela 14). Ne samo da predstavnici vladajuće grupacije imaju viši materijalni položaj od drugih slojeva, već se u kategorijama materijalnog položaja u kojima nemaju svoje predstavnike nalazi većina pripadnika drugih društvenih grupa. Pored toga, predstavnici kapitalističke klase su najhomogenija grupacija prema materijalnom položaju (videti detaljnije o tome u tekstu o objektivnim činiocima delatnog potencijala u ovoj studiji).

Tabela 14. Materijalni položaj društvenih slojeva, 2012. godine – u %

Društveni slojevi	Indeks materijalnog položaja					Ukupno
	Niži	Niži srednji	Srednji	Viši srednji	Viši	
Ekonomska elita	–	–	–	6,1	93,9	100
Sitni preduzetnici	5,1	27,4	33,3	23,9	10,3	100
Stručnjaci	9,4	38,8	33,5	14,2	4,1	100
Službenici i tehničari	24,0	50,3	20,2	4,8	0,6	100
VKV i KV radnici	40,0	46,8	10,1	2,9	0,2	100
PKV i NKV radnici	62,0	31,6	5,5	0,8	–	100
Sitni poljoprivrednici	44,3	43,2	10,4	1,8	0,4	100
Ukupno	28,8	40,3	16,8	6,3	7,8	100

Fi = 0,985 Kramerov V = 0,492 p = 0,000

7. Zaključak

Analiza materijalnog položaja ekonomske elite u Srbiji ukazala je na: 1. konstantno poboljšanje materijalnog položaja pripadnika ove grupacije od kraja socijalizma, preko deblokirane postsocijalističke transformacije, do perioda konsolidacije kapitalističkog poretka i 2. proces konstituisanja kapitalističke klase, koja se po svom materijalnom položaju izdvaja u odnosu na druge društvene slojeve.

Učvršćenje materijalnog položaja ekonomski dominantnog dela vladajuće klase izražavaju indikatori koji se odnose na prihode, imovinu i potrošnju, a na osnovu kojih je formiran kompozitni indeks tog položaja. Poboljšanju materijalnog položaja ove grupacije doprinelo je povećanje prihoda (tačnije, zarade na osnovnom poslu), koji su znatno viši nego dohoci drugih društvenih slojeva. U posmatranom periodu je došlo i do povećanja

ukupne imovine kojom raspolažu domaćinstva vladajuće grupacije. Za razliku od drugih društvenih slojeva, pripadnici ekonomske elite uglavnom poseduju kuće/stanove velike tržišne vrednosti, a često raspolažu i dodatnom stambenom jedinicom, kao i putničkim automobilom vrednosti koju drugi društveni slojevi ne mogu da priušte. Na učvršćenje materijalnog položaja ove grupacije ukazuju i istraživački nalazi o potrošnji. Prihodi pripadnika ekonomski dominantnog dela vladajuće klase omogućavaju povećanje potrošnje radi odlaska na godišnji odmor van mesta boravka, koja je iznad mogućnosti drugih društvenih slojeva. Dopuštaju i potrošnju na odeću i obuću rukovođenu kvalitetom proizvoda, za razliku od drugih društvenih slojeva koji prevashodno vode računa o ceni.

Na osnovu kompozitnog indeksa materijalnog položaja uočava se da, ako se krene od perioda kraja socijalizma, preko ubrzane postsocijalističke transformacije, do stabilizacije kapitalističkog poretka, dolazi do poboljšanja materijalnog položaja vladajuće grupacije. Dok su u prvom i drugom posmatranom periodu pripadnici ove grupacije bili prisutni u svim kategorijama materijalnog položaja osim nižeg, s tim da su 2003. godine u odnosu na 1989. godinu gotovo dvostruko više zastupljeni u kategoriji višeg materijalnog položaja, tokom poslednjeg razdoblja su prisutni samo u dve najviše kategorije i to pretežno u višoj. Istraživački nalazi iz 2012. godine ukazuju da u uslovima stabilizacije kapitalističkog poretka u Srbiji, uprkos tekućoj ekonomskoj krizi, ekonomski dominantna grupacija ne samo da ostaje na vrhu društvene lestvice, već učvršćuje svoj privilegovani materijalni položaj, odnosno njeni pripadnici, na osnovu dostupnosti akumulisanih resursa za reprodukciju sistema, poboljšavaju svoj ukupni materijalni položaj.

Kada je reč o procesu strukturalnog konsolidovanja kapitalističke klase tokom stabilizacije kapitalističkog poretka u Srbiji, učvršćenje privilegovanog materijalnog položaja predstavlja jedan od njegovih elemenata, mada nedovoljan za celovito sagledavanje. Za proučavanje klasnog konsolidovanja značajne su i druge dimenzije – poput obrazaca regrutacije pripadnika ekonomske elite, njihovih vrednosnih orijentacija, kao i delatnog potencijala – koje se razmatraju u narednim poglavljima studije. Rezultati analize promena materijalnog položaja ekonomski dominantnog dela ove grupacije u dosadašnjem toku postsocijalističke transformacije nesumnjivo pružaju argumente u prilog pretpostavke o napredovanju procesa konsolidacije kapitalističke klase u Srbiji.

Literatura:

- Babović, M. 2013. Promene u ekonomskim strategijama domaćinstava u Srbiji 2003–2012: ekonomsko delanje pripadnika različitih društvenih slojeva u uslovima rasta i recesije, u M. Lazić i S. Cvejić, prir. *Promene osnovnih struktura društva Srbije u periodu ubrzane transformacije*. Beograd: ISI FF; Čigoja štampa.
- Bogdanović, M. 1991. Materijalni standard društvenih slojeva, u M. Popović, prir. *Srbija krajem osamdesetih: sociološko istraživanje društvenih nejednakosti i neusklađenosti*. Beograd: ISI FF.
- Hegedüs, J. 2013. Housing Privatization and Restitution, in J. Hegedüs, M. Lux and N. Teller, eds. *Social Housing in Transition Countries*. New York; London: Routledge.
- Janićijević, M. 1977. Opšti metodološki pristup i socijalne osobenosti društvenih slojeva, u M. Popović, prir. *Društveni slojevi i društvena svest*. Beograd: Centar za sociološka istraživanja Instituta društvenih nauka.
- Lazić, M. 1987. *U susret zatvorenom društvu*. Zagreb: Naprijed.
- Lazić, M. 1994. *Sistem i slom*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, M. prir. 1994. *Razaranje društva: jugoslovensko društvo u krizi 90-ih*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, M. 1994a. Preobražaj ekonomske elite, u M. Lazić, prir. *Razaranje društva: jugoslovensko društvo u krizi 90-ih*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, M. prir. 2000. *Račji hod*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, M. 2000. Elite u postsocijalističkoj transformaciji srpskog društva, u M. Lazić, prir. *Račji hod*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, M. 2005. *Promene i otpori*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, M. 2011. *Čekajući kapitalizam: nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik.
- Lazić, M. i S. Cvejić. 2004. Promene društvene strukture u Srbiji: slučaj blokirane post-socijalističke transformacije, u A. Milić, prir. *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma*. Beograd: ISI FF.
- Manić, Ž. 2013. Operacionalizacija pojma društveni položaj u istraživanjima društvene strukture u Srbiji, u M. Lazić i S. Cvejić prir. *Promene osnovnih struktura društva Srbije u periodu ubrzane transformacije*. Beograd: ISI FF; Čigoja štampa.
- Pešić, V. 1977. Društvena slojevitost i stil života, u M. Popović, prir. *Društveni slojevi i društvena svest*. Beograd: Centar za sociološka istraživanja Instituta društvenih nauka.
- Petrović, M. 2004. Stambeni položaj i stambene strategije domaćinstava u Srbiji, u A. Milić, prir. *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma*. Beograd: ISI FF.

Red. br. _____

PROMENE OSNOVNIH STRUKTURA SRPSKOG DRUŠTVA**Upitnik za poduzorak ekonomskih elita**Voditelj istraživanja

Profesor Mladen Lazić

Odeljenje za sociologiju

Filozofski fakultet

Beograd, Čika Ljubina 18-20

Poštovani/poštovana,

Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu sprovodi istraživanje promena društvene strukture i vrednosti građana u Srbiji. U tom okviru će se anketirati 2.500 domaćinstava u 80 opština Srbiji, koja čine proporcionalan uzorak stanovništva, a dodatno se istražuje i 200 pripadnika ekonomske elite. Prikupljeni podaci će biti uporedivi sa istraživanjima koja su u Srbiji izvođena tokom 1989, 1993, 1997. i 2003. godine, a svi ti nalazi će omogućiti celovitiju objektivnu sliku o društvenim promenama u zemlji. Posebno naglašavamo da će podaci dobijeni u anketi biti korišćeni isključivo za naučne analize, a Vaše ime, lični podaci, kao i bilo koji nalaz koji se odnosi na pojedinačne slučajeve, neće nigde biti prikazivani. Molimo Vas da na pitanja odgovarate iskreno i u potpunosti.

HVALA!**V001 Opština** _____ / ___/**V002 Naselje stalnog boravka:****- Beograd**

- uži centar 11
- širi centar 12
- prigradsko urbanizovano 13
- prigradsko seosko 14
- **regionalni centar** (Novi Sad, Niš, Kragujevac)
 - gradski deo 21
 - prigradski urbanizovan 22
 - prigradski seoski 23
- **veći grad** (50-200.000 stanovnika)
 - urbanizovani deo 31
 - seoski deo 32
- **srednji grad** (25-50.000 stanovnika)
 - urbanizovani deo 41
 - seoski deo 42
- **mali grad** (do 25.000 stanovnika)
 - urbanizovani deo 51
 - seoski deo 52
- **selo** 61

V003.b.1 Pol (Zaokruži broj ispred odgovora)

1. Ženski
2. Muški

V003.c.1 Godina rođenja

Koje ste godine rođeni? (U kućicu upisati poslednje dve cifre; npr. 1955 kao 55)

--	--

V120 Bračno stanje

Jeste li neudati/neoženjeni, udati/oženjeni, razvedeni ili nešto drugo? Izaberite kategoriju koja najviše odgovara Vašem položaju.

1. Neudata/neoženjen, ne živim s partnerom
2. Vanbračna zajednica (nismo u braku, ali živim s partnerom)
3. Udata/oženjen
4. Formalno u braku, ali živimo odvojeno (prema vlastitom izboru, a ne zbog posla ili putovanja)
5. Razveden(a)
6. Udovica/udovac, supružnik je preminuo
9. Bez odgovora, ne želi da odgovori

SASTAV DOMAĆINSTVA

- V121** ___ Koliko osoba živi u Vašem domaćinstvu?
- V122** ___ Koliko je od toga dece predškolske dobi?
- V123** ___ Koliko ima dece školskog uzrasta, odnosno mlađih od 18 godina?
- V124** ___ Koliko je onih između 18 i 29 godina?
- V125** ___ Koliko je onih između 30 i 59 godina?
- V126** ___ Koliko je onih između 60 i 99 godina?
- V127** ___ Koliko članova domaćinstva svojim prihodom značajno doprinosi kućnom budžetu?
- V128** ___ Koliko članova domaćinstva nije zaposleno i traži posao?

ŠKOLSKA SPREMA ISPITANIKA**V003.d.1 Školska sprema**

S obzirom na sledeće kategorije, koja je najviša školska sprema koju ste postigli? (Koristite kategorije s **LISTE C**; upišite odgovarajući broj u kućicu.)

--	--

ISPITANIKOVO ZANIMANJE

Sada želimo da Vas pitamo o nekim pojedinostima vezanim uz Vaš posao.

V037 Koje je Vaše zanimanje na osnovnom poslu? Molimo opišite.

Ovo je pitanje sa otvorenim odgovorom, koje će kasnije biti detaljno kodirano prema ISCO kodovima. Podatke treba unositi tekstualno (rečima) koristeći do 80 slova.

(Prvo napišite naziv zanimanja, zatim dodatne reči kojima se ono detaljnije opisuje, kao što su: ovlašćenja, oblast itd. Na primer: „menadžer, višeg nivoa, u velikoj trgovačkoj kući“. Zapisujte čitko, štampanim slovima. Nastojte da saznate sve što je važno, nastojte da koristite bar tri reči za položaj na radnom mestu.)

V129 Koju vrstu poslova obavljate, koji su Vaši najvažniji zadaci na poslu?

V132 Kategorija zanimanja u koju spada ispitanikov posao

Sada ćemo odrediti kojoj kategoriji zanimanja (prema **LISTI D**) pripada Vaš posao. Dobro pogledajte sve navedene grupe, jer će nam biti potrebne još nekoliko puta, u vezi sa poslovima koje ste radili u prošlosti, kao i sa poslovima nekih drugih ljudi. Zanimanje ispitanika (*upiši u kućicu odgovarajući broj sa **LISTE D***):

--	--

V130 Bliže određenje položaja ispitanika

Koji položaj trenutno zauzimate:

Direktorski/menadžerski/vlasnički nivo (u javnom ili privatnom sektoru):

21. generalni direktor/predsednik UO/većinski vlasnik *manje firme* (do 100 zaposlenih; ili zamenik/pomoćnik generalnog direktora i sl. ili član UO u *srednjoj firmi* – od 101-500 zaposlenih; ili direktor sektora u *većoj firmi* – sa više od 500 zaposlenih)

22. generalni direktor/predsednik UO/većinski vlasnik *srednje firme* (101-500 zaposlenih; ili zamenik/pomoćnik generalnog direktora i sl, kao i član UO u *većoj firmi* – sa više od 500 zaposlenih)

23. generalni direktor/predsednik UO/većinski vlasnik *veće firme* (sa više od 500 zaposlenih)

V003.g.1 Grana delatnosti u kojoj radi ispitanik

U kojoj grani delatnosti obavljate Vaš posao (*koristiti **KARTICU 1***)

--	--

V131 Sektor vlasništva firme

1. državno/javno vlasništvo
2. mešovito vlasništvo (državno/javno i privatno)
3. privatno vlasništvo

V132 Strano vlasništvo u firmi

Da li je vlasništvo u firmi domaće ili strano?

1. firma je u potpunosti u domaćem vlasništvu
2. udeo stranog vlasništva je do 33%
3. udeo stranog vlasništva je 34-49%
4. udeo stranog vlasništva je 50-66%
5. udeo stranog vlasništva je 67-99%
6. firma je u potpunosti u stranom vlasništvu

V133 Broj zaposlenih u firmi

(Kod 996 znači 996 ili više.)

--	--	--

V134 (Za sve ispitanike!) Prvi posao ispitanika sa punim radnim vremenom.

Pokušajte sada da se vratite u prošlost, u vreme kad ste dobili svoj prvi posao sa punim radnim vremenom, posle završetka škole odnosno fakulteta. Kojoj grupi s **LISTE D** je taj posao pripadao?

--	--

V135 Posao ispitanika u 1990. godini. (Preskoči i ostavi prazno ako je ispitanik bio isuviše mlad da bi radio, ili nije imao posao 1990. godine.)

Pokušajte da se priselite 1990. godine, vremena neposredno pre sloma SFR Jugoslavije. Kojoj je kategoriji Vaš tadašnji posao s punim radnim vremenom pripadao? Pogledajte ponovo kategorije sa **LISTE D**.

--	--

V136 Posao ispitanika u 2000. godini. (Preskoči i ostavi prazno ako je ispitanik bio isuviše mlad da bi radio, ili nije imao posao 2000. godine.)

Pokušajte da se priselite 2000. godine, vremena neposredno pre promene režima u Srbiji. Kojoj je kategoriji Vaš tadašnji posao s punim radnim vremenom pripadao? Pogledajte kategorije sa **LISTE D**.

--	--

V137 Posao ispitanika koji je prethodio sadašnjem

Koji je bio Vaš prethodni posao – posao na kojem ste radili pre nego što ste počeli da radite na sadašnjem poslu? Pogledajte još jednom kategorije sa **LISTE D**.

--	--

V138 Posao ispitanika koji je prethodio »elitnom«

A na kojem ste poslu radili pre nego što ste **prvi put** postali direktor, ili preduzetnik? (Upisati odgovor i ako je isti kao kod prethodnog pitanja.) Upotrebite kategorije sa **LISTE D**.

--	--

V139 Grana delatnosti na radnom mestu koje je prethodilo »elitnom«

U kojoj grani delatnosti ste radili pre nego što ste **prvi put** postali direktor, ili preduzetnik? (*koristiti KARTICU I*)

V140 Godina u kojoj je ispitanik prvi put dospeo na »elitni« položaj

Koje ste (kalendarske) godine prvi put postali direktor, ili preduzetnik? (*Upišite poslednje dve brojke: 90 za 1990 itd.*)

V035 Kojoj veroispovesti pripadate, ako pripadate bilo kojoj?

- pravoslavnoj 1
- rimokatoličkoj 2
- protestantskoj 3
- muslimanskoj 4
- jevrejskoj 5
- nekoj drugoj, kojoj? _____ 6
- ateist/agnostik/nijednoj 7
- ne znam 8
- ne želi da odgovori 9

V036 Glavna etnička/nacionalna grupa ispitanika prema njegovom vlastitom izjašnjavanju

Kojoj etničkoj grupi ili naciji Vi najvećim delom pripadate? (**LISTA I**)

ISPITANIKOV SUPRUŽNIK (*Preskočite ovaj deo ako ispitanik nije u braku*)

Sada bismo želeli da Vam postavimo nekoliko pitanja o osobi s kojom ste u braku.

V141 Najviši stepen obrazovanja Vašeg supružnika

Koji je najviši stepen obrazovanja koji je stekao Vaš supružnik? (*Koristite kategorije s LISTE C.*)

V143 Kategorija zanimanja Vašeg supružnika

Kojoj kategoriji zanimanja pripada osnovni posao Vašeg supružnika? (*Ponovo koristite kategorije s LISTE D.*)

V142 Radni status supružnika

Koja od sledećih kategorija najbolje opisuje sadašnji radni status Vašeg supružnika?

1. zaposlen sa punim radnim vremenom
2. zaposlen sa pola radnog vremena
3. nezaposlen, aktivno traži posao
4. nezaposlen, želi posao, ali ga ne traži aktivno
5. nezaposlen, ne želi posao
6. penzioner

7. domaćica
8. učenik ili student
9. bolestan, nesposoban za posao
10. na služenju vojnog (ili civilnog) roka

V144 Glavna etnička/nacionalna grupa supružnika

Kojoj etničkoj grupi ili naciji najvećim delom pripada Vaš supružnik? (*Vidi LISTU I*)

--	--

ISPITANIKOV OTAC

Sada ćemo Vam postaviti nekoliko pitanja o Vašem ocu.

V145 Najviši stepen obrazovanja oca

Koji je najviši stepen obrazovanja koji je Vaš otac stekao? (*Pokaži ispitaniku LISTU C*).

--	--

Zanimanje oca na osnovnom poslu u vreme kada je ispitanik imao 15 godina

Dalje bismo želeli da Vas pitamo o zanimanju Vašeg oca na osnovnom poslu, u vreme u kojem ste imali 15 godina. Ako nije bio zaposlen, ili je bio u penziji ili je umro, molimo da opišete njegov poslednji posao sa punim radnim vremenom. (*Koristi uputstva kao i za ispitanika. Opiši posao s najmanje tri reči.*)

V146 Koje je bilo njegovo radno mesto?

V147 Kojoj grani delatnosti je pripadala firma u kojoj je bio zaposlen Vaš otac?

Grana delatnosti (*koristi KARTICU I*)

--	--

V148 U kojem sektoru vlasništva je Vaš otac radio? Izaberite odgovarajuću kategoriju.

Sektor vlasništva:

1. državno, društveno vlasništvo
2. mešovito vlasništvo (državno/društveno i privatno)
3. privatno vlasništvo
4. samozaposlen
5. radio u firmi koja je bila u vlasništvu porodice, ali nije bio vlasnik
6. radio u firmi koja je bila u vlasništvu porodice, nije bio vlasnik i nije primao platu

V149 Kategorija zanimanja oca, kada je ispitaniku bilo 15 godina

Pogledajte ponovo kategorije na **LISTI D** i recite kojoj je kategoriji zanimanja pripadao posao Vašeg oca kada je Vama bilo 15 godina. (*Ako otac nije bio živ ili je napustio porodicu pa je njegov posao nepoznat, navedite kategoriju njegovog poslednjeg poznatog posla sa punim radnim vremenom*).

V150 Očeva etnička pripadnost

Što se tiče etničke pripadnosti Vašeg oca, šta mislite za koju grupu bi on rekao da joj pripada? (*Vidi LISTU I*)

ISPITANIKOV NAJBOLJI PRIJATELJ (OSOBA KOJA NIJE SUPRUŽNIK ILI BLISKI SRODNIK)**V151 Zanimanje najboljeg prijatelja.**

Pomislite sada na osobu – neku treću osobu, a ne Vašeg supružnika ili bliskog srodnika – koju smatrate svojim najboljim prijateljem (prijateljicom). Koristeći se kategorijama zanimanja s **LISTE D**, kojoj kategoriji pripada zanimanje te osobe? Ako je nezaposlena ili u penziji, recite nam poslednje zanimanje sa punim radnim vremenom te osobe, ako ga znate.

V152 Grana delatnosti najboljeg prijatelja

U kojoj grani delatnosti radi Vaš najbolji prijatelj? Grana delatnosti (*koristi KARTICU 1*)

ISPITANIKOVA MAJKA, NAJSTARIJI BRAT ILI SESTRA, I DETE

V153 Koji je najviši (završeni) stepen obrazovanja majke ispitanika (*koristite kategorije sa LISTE C*)?

V154 Zanimanje majke kada je ispitanik imao 15 godina (*Ako je bila domaćica ili nezaposlena u to vreme, koristi kategoriju za posao sa punim radnim vremenom za period koji je najbliži navedenoj starosti. Ako nikada nije bila zaposlena sa punim radnim vremenom izvan kuće, unesi šifru za domaćicu. Koristite kategorije sa LISTE D*).

V155 Najstariji brat ili sestra

Imate li (žive) brata ili sestru koji su stariji od 21 godine? Ako da, da li je ta osoba brat ili sestra (ako ih je više, uneti odgovor za onu osobu koja je najstarija)?

1. Brat
2. Sestra
3. Nemam (živog) brata ili sestru koji su stariji od 21 godine. (Pređi na V157)

V156 Zanimanje (starijeg) brata ili sestre

Ako imate brata ili sestru koji su stariji od 21 godine, kojeg je zanimanja ta osoba (ako ih je više – najstarija)? Koristite **LISTU D**. Ako je ta osoba nezaposlena ili u penziji, kojeg je zanimanja bila u vreme kada je poslednji put bila zaposlena sa punim radnim vremenom?

--	--

V157 Najstarije dete

Imate li dete staro 21 ili više godina? Ako imate, da li je Vaše dete sin ili kćerka (ako ima više dece, uneti odgovor za najstarije)?

1. Sin
2. Kćerka
3. Nemam dete staro 21 ili više godina.

V158 Zanimanje najstarijeg deteta

Ako imate dete staro 21 i više godina, kojeg je zanimanja (najstarije) dete? Koristite **LISTU D**. Ako je ta osoba nezaposlena ili u penziji, kojeg je zanimanja bila u vreme kada je poslednji put bila zaposlena sa punim radnim vremenom?

--	--

Naredni niz pitanja se odnosi na STAMBENU SITUACIJU Vašeg domaćinstva.

V004 Da li je stan/kuća u kome živite u vlasništvu nekog od članova Vašeg domaćinstva ili je u vlasništvu nekog drugog fizičkog ili pravnog lica? Evo ponuđenih odgovora:

- u vlasništvu domaćinstva, bez hipoteke ili kredita 1
- u vlasništvu domaćinstva, sa hipotekom ili kreditom 2
- u vlasništvu preduzeća 3
- u vlasništvu opštine/države 4
- u vlasništvu rođaka ili prijatelja, koristi se bez nadoknade 5
- u vlasništvu lica od koga se iznajmljuje stan (podstanari) 6
- u nešto drugo, šta? _____ / ____ /

ZA ZAKUPCE STANA (PODSTANARE)

V005 Koliki je, približno, iznos u evrima koji mesečno izdvajate za zakup stana/kuće?

/ _____ /EUR

ZA VLASNIKE STANA/KUĆE

V006 Kolika je, približno, tržišna vrednost u EUR stana/kuće u kojem živite?

/ _____ /EUR

ZA SVE

V007 Kolika je površina u KVM stana/kuće u kojem živite? / ____/

V008 Koliko ima soba u stanu u kome živi Vaše domaćinstvo? / ____/

V009 Da li domaćinstvo poseduje još stambenih jedinica u zemlji i inostranstvu (stanova, kuća, vikendica) kojima može slobodno da raspolaže i kolika je njihova ukupna vrednost (u EUR)?

- ne poseduje 0
 - poseduje, ukupna vrednost je / ____/EUR

V010 Da li domaćinstvo poseduje putnički automobil?

- ne 0
 - da, jedan 1
 - da, više od jednog 2

V011 Za koliko bi se, približno, novca u EUR taj automobil mogao danas prodati? (*Ako ih je više, upisati vrednost najskupljeg.*)

- ne poseduje 0
 - do 500 EURO 1
 - 501-1500 EURO 2
 - 1501-2500 EURO 3
 - 2501-5000 EURO 4
 - 5001-10000 EURO 5
 - 10001-25000 EURO 6
 - 25001-40000 EURO 7
 - više od 40000 EURO 8

V012 Da li domaćinstvo poseduje neko drugo veće/vrednije vozilo ili vredniju poljoprivrednu mašinu i koju?

		da	ne
V012.1	kombi	1	2
V012.2	kamion	1	2
V012.3	autobus	1	2
V012.4	traktor	1	2
V012.5	kombajn	1	2
V012.6	priključne mašine	1	2
V012.7	električni aparat za mužu	1	2
V012.8	luksuzni čamac, jahtu (2000€+)	1	2
V012.9	nešto drugo, šta?	/	/

V014 Da li domaćinstvo poseduje poslovni prostor i kolika je njegova približna vrednost u EUR?

- ne poseduje 0
 - poseduje, ukupna vrednost je / ____/EUR

V015 Da li Vaše domaćinstvo poseduje zemlju i koliko hektara? (Ako ne, preći na V017.)

- ne poseduje 0
 - poseduje / _____ / ha

V016 Da li domaćinstvo daje zemlju u zakup i koliko?

- ne daje u zakup 0
 - daje u zakup / _____ / ha

V017 Da li domaćinstvo uzima zemlju u zakup i koliko?

- ne uzima 0
 - uzima / _____ / ha

V020 Da li domaćinstvo poseduje sledeće uređaje u jednoj ili više stambenih jedinica i kolika je njihova starost (ako ima više uređaja, zaokružiti samo šifru 4):

		ne poseduje	do 2 god.	3-10 god.	preko 10 god.	poseduje više od 1
V020.1	frižider	0	3	2	1	4
V020.2	zamrzivač	0	3	2	1	4
V020.3	mašinu za veš	0	3	2	1	4
V020.4	klima uređaj	0	3	2	1	4
V020.5	vredniji muzički stub (200€+)	0	3	2	1	4
V020.6	mašinu za sudove	0	3	2	1	4
V020.7	kompjuter	0	3	2	1	4
V020.8	mobilni telefon	0	3	2	1	4
V020.9	kablovsku TV, satelit. antenu	0	3	2	1	4
V020.10	Internet	0	3	2	1	4

V021 U cilju procene materijalnog položaja domaćinstava u Srbiji, potrebni su nam podaci o prihodima u domaćinstvu. Molimo Vas da pokušate što preciznije i iskrenije da navedete ukupne prihode u prethodnih godinu dana iz sledećih izvora:

Vrsta prihoda		Iznos u prethodnih godinu dana u din. ili EUR (<u>naznačiti valutu!</u>)
V021.1	redovno zaposlenje	
V021.2	prodaja poljoprivrednih proizvoda	
V021.3	penzijsko-invalidsko osiguranje u zemlji	
V021.4	ostala socijalna primanja (socijalna pomoć, stipendije, dečji dodatak)	
V021.5	novčana primanja iz inostranstva (plate, penzije)	
V021.6	novčana pomoć iz inostranstva od prijatelja, rođaka	
V021.7	pomoć u novcu od prijatelja, rođaka u zemlji	
V021.8	renta na osnovu izdavanja stambenog/poslovnog prostora	
V021.9	kamata, dividenda i sl.	
V021.10	prodaja imovine (ukoliko nije odmah uloženo u novu)	
V021.11	ostali dopunski prihodi (od dodatnih redovnih ili povremenih poslova)	

Sledi nekoliko pitanja o POTROŠNJI u Vašem domaćinstvu.

V022 Koliko je članova Vašeg domaćinstva u poslednjih godinu dana bilo na odmoru izvan mesta boravka? / ___ /
(Ako je odgovor 0, preći na pitanje V025.)

V023 Gde su odseli? (Ako je više njih, odabrati najvredniju, tj. najskuplju varijantu.)

- u hotelu 1
- u privatnom smeštaju 2
- u kampu 3
- kod rodbine, prijatelja 4
- u svojoj kući, vikendici ili stanu 5
- nešto drugo, šta? _____ / ___ /

V024 Koje je bilo odredište tog godišnjeg odmora?

- unutar Srbije 1
- u inostranstvu 2
- i unutar Srbije i u inostranstvu 3

V025 Na koji način u domaćinstvu pretežno nabavljate odeću i obuću?

- dobijamo odeću i obuću kao pomoć 1
- kupujemo polovnu odeću i obuću 2
- kupujemo novo, ali pažljivo biramo cenu 3
- prvo gledamo kvalitet, a tek potom cenu 4
- kupujemo kvalitetnu robu, ne vodimo mnogo računa o ceni 5

V026 Kakva je potrošnja sredstava za ličnu higijenu, kozmetike i sredstava za čišćenje u Vašem domaćinstvu?

- nedostaju nam sredstava i za osnovnu higijenu (sapun, šampon, pasta za zube, deterdžent za veš i sudove) 1
- trošimo samo osnovne stvari 2
- pored osnovnih sredstava trošimo i luksuznija (parfemi, šminka, specijalna sredstva za čišćenje) 3

(Pre nego što postavite sledeće pitanje, proverite da li u domaćinstvu ima dece mlađe od 15 godina. Ako nema, u tabeli ispod za svaku stavku zaokružite 0 i pređite na sledeći niz pitanja.)

V033 Da li dete u domaćinstvu, mlađe od 15 godina, u slobodnom vremenu stiče dodatna znanja iz sledećih oblasti (plaćeno ili neplaćeno):

		da	ne	nema dece mlađe od 15. god.
V033.1	strani jezik	1	2	0
V033.2	muzika i druge umetnosti	1	2	0
V033.3	računarstvo	1	2	0
V033.4	tehnička znanja i veštine (zanat)	1	2	0
V033.5	bavi se sportom (redovno trenira)	1	2	0

LIKERTOVA SKALA STAVOVA

Sada ću Vam pročitati pojedine iskaze, a od Vas se očekuje da za svaki od njih kažete da li se sa njim slažete ili ne. Možete da koristite sledeće odgovore: „u potpunosti se slažem“, „slažem se“, „niti se slažem, ni ne slažem“, „ne slažem se“ ili „u potpunosti se ne slažem“. Pogledajte **KARTICU 3**. Na njoj vidite pet različitih odgovora koje možete dati za svaki od iskaza.

Ovakvih „slažem se-ne slažem se“ pitanja će biti dosta u ovom istraživanju, ali ćemo ih brzo preći s obzirom na to da su sva pitanja postavljena na isti način. Molim Vas da pažljivo razmislite o svakom pojedinom iskazu i Vašem odgovoru na njega.

Počnimo...

	U potpu- nosti se slažem	Slažem se	Niti se slažem, ni ne slažem	Ne slažem se	U potpu- nosti se ne slažem	(Ne znam)
V064 Interesi kolektiva uvek moraju biti važniji od interesa pojedinaca.	5	4	3	2	1	8
V065 Bez vođe je svaki narod kao čovek bez glave.	5	4	3	2	1	8
V066 Svako ima sve što mu je potrebno kada je zemlja jaka.	5	4	3	2	1	8
V067 Homoseksualci nisu bolji od kriminalaca i treba ih najoštrije kažnjavati.	5	4	3	2	1	8
V068 Dve su glavne vrste ljudi na svetu, jaki i slabi.	5	4	3	2	1	8
V069 Najvažnija stvar za decu je učiti ih poslušnosti prema roditeljima.	5	4	3	2	1	8
Sada slede pojedini iskazi o NACIJI.						
V070 Opstanak vlastitog naroda glavni je zadatak svakog pojedinca.	5	4	3	2	1	8
V071 Zajedničko poreklo pripadnika našeg naroda temelj je našeg poverenja.	5	4	3	2	1	8
V072 Nacionalno mešoviti brakovi moraju biti nestabilniji nego drugi brakovi.	5	4	3	2	1	8
V073 Čovek se može osećati sasvim sigurnim samo kada živi u sredini gde je većina pripadnika njegove nacije.	5	4	3	2	1	8
V074 Među nacijama se može ostvariti saradnja, ali ne i potpuno poverenje.	5	4	3	2	1	8

Sledeći iskazi se odnose na MEDIJE I VLAST.

V075	Potpuna sloboda govora danas vodi u dezorganizaciju društva.	5	4	3	2	1	8
V076	Sudstvo u krajnjoj liniji mora da služi vlasti.	5	4	3	2	1	8
V077	Mediji bi trebalo da imaju više razumevanja za vlast.	5	4	3	2	1	8
V078	Medije koji ne vode računa o nacionalnim interesima trebalo bi zabraniti.	5	4	3	2	1	8
V079	Višestranački sistem garantuje izražavanje interesa svih društvenih grupa.	5	4	3	2	1	8
V080	Trebalo bi zabraniti političke stranke koje žele da ukinu demokratiju.	5	4	3	2	1	8

Naredni iskazi se tiču EKONOMIJE I PRIVATIZACIJE.

V093	Što vlada manje interveniše u ekonomiji, to bolje za Srbiju.	5	4	3	2	1	8
V094	Privatizacija funkcionise u teoriji, ali ne i u praksi.	5	4	3	2	1	8
V095	Vlada ne bi trebalo da pokušava da kontroliše, reguliše ili se na bilo koji drugi način meša u privatne firme.	5	4	3	2	1	8
V096	Bez privatizacije preduzeća bi bila u još gorjoj situaciji nego što su sada.	5	4	3	2	1	8
V097	Sve vrste javnih usluga bi bolje funkcionisale da su privatizovane.	5	4	3	2	1	8
V098	Društveni napredak će uvek počivati na privatnom vlasništvu.	5	4	3	2	1	8

Slede iskazi o MUŠKO-ŽENSKIM, BRAČNIM I PORODIČNIM ODNOSIMA.

V087	Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac.	5	4	3	2	1	8
V088	Većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi više odgovara ženama.	5	4	3	2	1	8
V089	Dobro je da su žene i muškarci ravnopravni u braku, ali je po pravilu bolje da muškarac ima poslednju reč.	5	4	3	2	1	8
V090	Muškarci bi trebalo da obavljaju više poslova u domaćinstvu nego što to sada čine.	5	4	3	2	1	8
V091	Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti.	5	4	3	2	1	8
V092	Homoseksualci i lezbejke moraju da imaju pravo da žive svoj život onako kako žele.	5	4	3	2	1	8

POLITIČKI STAVOVI

U politici se često govori o „levoj“ i „desnoj“ orijentaciji, kada je reč o opštim političkim pogledima nekog pojedinca. Ako bi se uzela skala od 0 do 10, gde biste na njoj stavili sebe, kada bi „0“ na skali značila „levo“, a „10“ značilo „desno“ (zaokruži odgovarajući broj)?

V159

<i>Levo</i>	<i>Desno (Ne Zna)</i>
00 01 02 03 04 05 06 07 08 09	10 88

V160 U današnje vreme veliki broj ljudi ne glasa na izborima iz različitih razloga. Da li nameravate da glasate (odnosno da li ste glasali) na izborima za Skupštinu Srbije, 2012. godine?

Da	1
Ne	2
(Ne znam)	8

ČLANSTVO U POLITIČKIM STRANKAMA
--

V161 Jeste li ikada bili član Saveza komunista Jugoslavije/Srbije?

1. ne
2. da, i istupio iz stranke (brisan iz evidencije i sl.) pre 1990/91.
3. da, i napustio stranku 1990/91. godine (odnosno, stranka je prestala da postoji)
4. da, i pristupio SPS-u 1991. godine

V109 Da li ste sada član neke političke stranke?

- ne 0
 - da, navesti koje? (LISTA J) / ___/

V108 Da li pripadate bilo kojoj od sledećih organizacija? Potrebno je da odgovorite da li ste član navedenih organizacija ili niste, a ako ste član, naglasite da li ste u toj organizaciji aktivni ili ne.

		Aktivan član	Neaktiva n član	Nisam član
V108.1	Organizacije u okviru crkve ili neke druge religijske organizacije	1	2	3
V108.2	Sportske ili organizacije za rekreaciju	1	2	3
V108.3	Umetničke (likovne, muzičke itd.), obrazovne ili slične organizacije	1	2	3
V108.4	Radnički sindikati	1	2	3
V108.5	Organizacije za zaštitu okoline	1	2	3
V108.6	Profesionalne organizacije	1	2	3
V108.7	Humanitarne organizacije	1	2	3
V108.8	Bilo koje druge društvene/nevladine organizacije	1	2	3

V110 Za koju političku stranku (bez obzira na to da li ste član) smatrate da trenutno najbolje izražava Vaše interese? (LISTA J) / ___/

U našem društvu su neke grupe bliže vrhu, a neke bliže dnu.

V111 Kojoj društvenoj klasi biste rekli da Vi pripadate? (Koristi **KARTICU 5**) / ___/

*Sada nas zanima Vaše mišljenje o tome da li su ekonomsko-politički interesi pripadnika različitih klasa u našem društvu isti ili različiti u odnosu na druge klase. (Koristi **KARTICU 6**)*

V112 Ekonomsko-politički interesi VIŠE I SREDNJE klase u našem društvu su:

- potpuno isti 1
 - veoma slični 2
 - donekle slični 3
 - uglavnom različiti 4
 - potpuno različiti 5

V113 Ekonomsko-politički interesi VIŠE I NIŽE klase u našem društvu su:

- potpuno isti 1
- veoma slični 2
- donekle slični 3
- uglavnom različiti 4
- potpuno različiti 5

V114 Ekonomsko-politički interesi SREDNJE I NIŽE klase u našem društvu su:

- potpuno isti 1
- veoma slični 2
- donekle slični 3
- uglavnom različiti 4
- potpuno različiti 5

V115 Da li ste u poslednjih godinu-dve dana učestvovali u javnim grupnim okupljanjima (štrajkovi, protesti, mitinzi, peticije i sl.) koje su organizovali:

		da	ne
V115.1	državne institucije	1	2
V115.2	političke partije	1	2
V115.3	nevladine organizacije	1	2
V115.4	sindikati	1	2
V115.5	neki drugi organizator, koji?	1	2

V116 Da li biste u budućnosti učestvovali u javnim grupnim okupljanjima (štrajkovi, protesti, mitinzi, peticije i sl.) koje bi organizovali:

		ne	da, ako bi razlog bio opravdan	da, u svakom slučaju
V116.1	državne institucije	1	2	3
V116.2	političke partije	1	2	3
V116.3	nevladine organizacije	1	2	3
V116.4	sindikati	1	2	3
V116.5	neki drugi organizator, koji?	1	2	3

V117 Kada razmišljate o opštim interesima građana Srbije, šta mislite koja organizacija/ustanova, danas kod nas najbolje štiti te interese? (samo jedan odgovor)

- država 1
- političke stranke 2
- sindikati 3
- profesionalna udruženja 4
- porodica 5
- sam čovek najbolje štiti svoje interese 6
- nešto drugo, šta? 7

V118 Kojim načinom delovanja se danas, kod nas, najbolje mogu zaštititi opšti interesi građana? (*samo jedan odgovor*)

- na izborima, glasanjem za odgovarajuće stranke 1
- pisanjem peticija, organizovanjem referunduma i sl. 2
- demonstracijama, protestima, blokadama puteva i sl. 3
- masovnim i, ako je neophodno, nasilnim pobunama (kao 2000. godine) 4
- štrajkovima i drugim oblicima borbe u preduzećima 5
- ličnim vezama i poznanstvima s pravim ljudima 6
- vlastitim radom, zalaganjem i uspehom u poslu 7
- na neki drugi način, koji? _____ 8

V119 S pripadnicima koje od sledećih grupa Vas veže najviše zajedničkih interesa? Izaberite tri grupe za koje smatrate da sa njima imate najviše zajedničkih interesa i poredajte ih u zavisnosti od toga koliko su ti interesi kod Vas lično izraženi. (*Rang 1 označava najviše zajedničkih interesa, rang 2 nešto manje zajedničkih interesa, rang 3 još manje zajedničkih interesa.*) (Koristi **KARTICU 7**)

- s ljudima iz mog zavičaja / ___/
- s pojedincima sličnog zanimanja / ___/
- s pripadnicima moje nacije / ___/
- sa stanovnicima naselja u kojem živim / ___/
- s pripadnicima klase kojoj pripadam / ___/
- s pripadnicima moje vere / ___/
- s pojedincima sličnog obrazovanja / ___/
- s pripadnicima moje generacije / ___/

PRIMEDBE I KOMENTARI

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.344.42(497.11)(082)
330.3(497.11)''1989/2012''(082)

EKONOMSKA elita u Srbiji u periodu konsolidacije kapitalističkog poretka / priredio Mladen Lazić. – Beograd : Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta : Čigoja štampa, 2014 (Beograd : Čigoja štampa). – 272 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

“Istraživanja na kojima su zasnovani tekstovi u ovoj studiji rađena su u okviru projekta ‘Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri’ ... koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije” —> Predgovor. – Tiraž 300. – Str. 9–34: Uvod / Mladen Lazić. – Prilog : upitnik: str. 255–272. – Napomene i bibliografske reference uz radove. – Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978–86–531–0079–7 (ČŠ)

1. Лазих, Младен [уредник] [аутор додатног текста]

а) Економска елита – Социолошка истраживања – Србија – Зборници б) Србија – Економске прилике – 1989–2012 – Зборници
COBISS.SR–ID 209609228